

AZ 1609-ki
POZSONYI ORSZÁGGYÜLÉS
TÖRTÉNETÉHEZ.

ZSILINSZKY MIHÁLY

I. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály 1882. jan. 9. ülésén.)

BUDAPEST, 1882.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-IVVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez.

Az 1608-ki pozsonyi koronázó országgyűlés egy eseménydús korszaknak zárpontját képezi.

A több mint egy évtized bel- és külfáborúja által gyötört nemzet, az események kényszerűsége következtében, végre kibékült önmagával, kibékült királyával. Nagyjelentőségű köz- és magánjogi kérdések lettek megoldva; sok alkotmányi, politikai és vallási pont törvénybe iktatva.

De mint rendesen történni szokott, ha az egymással küzdő felek, a további vérontás megszüntetése céljából, megmásíthatatlan tények hatalmától kényszerítette, belső megnyugvás nélkül lépnek békére: úgy történt ez alkalommal is. A béke csak a papíron volt meg; a törvény csak holt betű maradt. Az évtizedek óta képezett pártok kebelében nagyobb volt a békétlenség, mint valaha. A törvény betűje sem a katolikusokat, sem a protestánsokat nem nyugtatta meg teljesen. A nemzeti párt sem a nádorválasztás által, sem a többi hivataloknak magyarok általi reménybeli betöltésével nem volt kielégítve. A német katonák benn maradtak az országban; a végvárak idegen nemzetiségű parancsnokok kezében voltak. A Bocskay-féle mozgalom idején birtokaiktól, javaiktól megfosztott egyesek és testületek csak alkalomra vártak, hogy valódi vagy vélt jogaikat érvényesíthessék. Szóval Mátyás királynak, ki az ausztriai ház uralmát csak az általa birtosítani Magyarországon, hogy az elégületlenek pártjára állott, minden ügyességét össze kellett szednie, hogy az általa létrehozott békét valóban fel is bírja tartani.

Ő maga az 1608-dik évi pozsonyi szövetség által a legkényelmetlenebb helyzetbe jutott.

Olyanokat irt alá, mint kormányzó, miket mint király nem tarthatott meg. Olyanokat helyeselt és pártolt, melyek meggyőződésével, családi érdekével és fejedelmi aspirációjával homlok-egyenest ellenkeztek. A népszerűség, melyet Rudolfnak konok

uralkodása alatt szerzett; a magyar nemzet ragaszkodása, melyet a bécsi béke óta tapasztalt, — ölműly gyanánt nyomta lelkét. Elviselni nem bírta, eldobni magától nem merete.

Innét magyarázható ki ingadozása, mely néha úgy tün- tette őt fel, mint a magyar alkotmány tisztelőjét, máskor mint annak ellenségét; olykor mint a protestáns vallás védőjét, olykor ismét mint annak ellenségét. Egész uralkodása örökös tusako- dás volt önmagával; és folytonos meghazudtolása multjának.

Ezt mutatja az 1609-ki országgyűléstől kezdve minden nyilvános tette, melyet mint király cselekedett.

A koronázása alkalmával befejezetlenül hagyott és más országgyűlésre halasztott némely fontos ügyek, valamint az Illésházy István nádor halála következtében támadt népszerű- ség egyiránt követelték, hogy 1609-ben új országgyűlésre hívja össze a rendeket.

Ez országgyűlésnek történetét kívánom ezúttal meg- ismertetni, az országos magyar állami és bécsi császári titkos levéltárakban levő (s Jászay Pál által összegyűjtött) eredeti okmányok; végre a löcsei városi levéltárban őrzött követi je- lentések alapján. Azt hiszem, hogy történetíróink által eddig elé ki nem zsákmányolt ezen új adatok nem egy kérdést fog- nak egészen új és érdekes világitásba helyezni.

I.

Lássuk először az előkészületeket.

A régi szokáshoz képest, Mátyás mindenekelőtt magyar és német tanácsosait, kamarai és katonai főbembereit hallgatta meg a teendőkre nézve.

A meghívó-leveleket szeptember elején bocsátotta ki, csak általánosságban jelölve meg bennök, hogy atyai jó indu- latánál fogva az ország békéjének biztosítása és a nemzet fen- maradása tekintetéből tanácskozársra hívja fel az ország rendeit. Az országgyűlés helyül Pozsony városa, a megnyitás idejül Mindszentek napja, vagyis november elseje jelöltetett meg.¹⁾

A tárgyalásra kitűzendő kérdések itt egyáltalában nem érintetnek. Nem is érintethetnek, mivel azokra nézve előbb még a tanácsosok voltak meghallgatandók.

¹⁾ Lásd a Sopron városához szóló meghívó levelet, mely Bécsben szept. 4-én kelt *Kovachich, Vestig. Com. Suppl. III. 363. l.*

A magyar tanácsosok szept. 7-én kelt feliratukban figyel- meztetik a királyt a törvények azon határozataira, melyek sze- rint Magyarországon csak magyar hivatalnokokat kell alkalmaz- ni; és panaszkodnak a miatt, hogy a magyar ügyek az ud- vari haditanács és a korona által intéztetnek el.

Erre a hadi tanácsosok szept. 25-én válaszolnak. Ők csak azt teszik, a mit ő felsége elrendel. A magyar tanácsoso- sokat azzal vádolják, hogy a véghelyeken és általában a kato- nai dolgokban akadályozzák az ügymenetet, és zavarokat csinálnak. A haditanács, melynek hatáskörét még Ferdinánd császár határozta meg, most is azon utasítások szerint jár el, melyek e részben Ferdinánd és utódai által kiadattak. Minthogy azonban a magyar tanácsosok panaszaiából látja, hogy a magya- rok sértve érzik magokat ez eljárás által, kéri ő felségét, hogy e részben adjon nekik határozott utasítást, mind a magyar, mind a német katonaságra nézve, hogy a magyar rendek és tanácsosok ez iránti panaszai megszűnjenek. Javasolják ő felségének, adja tudtul a magyar tanácsosoknak, hogy ő fel- sége el van határozva, a haditanácsot, előkelő — nemcsak német, hanem magyar — férfiakkal is pótolni, hogy ek- képen bizalmasan együtt tanácskozzán, minél kevesebb ok legyen panaszra, s ne kételkedjenek abban, hogy az ő kolle- gáik csak is a felett tanácskoznak, a mi ő felségének, Magyar- országának és hű alattvalóinak javára szolgál.¹⁾

Nem tudjuk, hogy az itt javasolt határozat csakugyan megtétetett-e, és hogy a hadi tanácsba hívtak-e be magyar emberek is, vagy sem; de az bizonyos, hogy a király szeptember 22-én Bécsben kelt rendeletében mellőzve a mult évi koro- názás előtti 10-ik t. cikk azon rendeletét, mely magyar ügyek- ben csak magyar tanácsosok véleményét engedi meg, felhivta a bécsi udvari kamarát és a hadi tanácsot is, hogy a magyar országgyűlési királyi előadásokba foglalandó ügyek iránt véle- ményt adjon.²⁾ Ugyanez ügyben kívánta a magyar tanácsosok véleményét is, a kik szeptember 30-án meg is tették felter- jesztésöket.

¹⁾ Acta diaetalia.

²⁾ Jászay okmánygyűjteményében.

A tanácsosok semmit sem óhajtanak inkább, mint, hogy a haza javára és üdvére törekvő királyi fenség akaratának megfelelőhessenek.

Nézetök szerint a mult években nyomorba jutott ország-
nak bajából való kiségitését kell hangoztatni s a rendeket min-
denekelőtt egyetértésre és békére inteni. Ki kell emelni, mily
nagy érdemeket szerzett magának ő felsége nemcsak alattva-
lói iránt, hanem az egész keresztyén világ iránt is, az által,
hogy az országot pusztító, s véginségre juttatott háborútól
megszabadította, a békét helyreállította, s ekkép a külső és
belső villongások lecsendesítésével a veszedelmet elhárította.
Fel kell említeni, hogy az ország koronája, mely éveken ke-
resztül az ország határain kívül tartatott, most itthon őrizte-
tik. Ennél fogva, mivel isten segélyével a szomszéd országokkal
létrejött a béke, óhajtandó, hogy benn az országban is a ka-
rok és rendek között az őszinteség és béke szövetsége hozas-
sék létre.

Példákat lehet felhozni a történelemből, hogy mily nagy
szerencsétlenség és baj származott a boldogtalan czivakodásból,
melynek ez az ország majdnem áldozata lett, a Megváltó azon
szavai szerint: minden ország, mely magában meghasonlik,
elpusztúl. Másfelől pedig a kölcsönös szeretet, egyezés és
egyetértés által az ország boldogsága és egyesek java előmoz-
dittatik.

Szükséges tehát, hogy ő felsége mindenekfelett békes-
ségre és jóakaró egyetértésre intse a rendeket, mert a lelkek-
nek ilyen engeztelődése nélkül nem lehet tárgyalni az or-
szág dolgait.

A mi már a tárgyalandó ügyek sorozatát illeti, a király
tanácsosai azt javasolják, hogy:

1. Ő királyi felsége mindenekelőtt terjessze elő az or-
szág rendjeinek, hogy az ország régi jogait és törvényeit tisz-
teletben kívánja tartani. És minthogy az ország törvényei-
ben és jogaiban, régi szokás szerint, az ország nádora az
első helyet szokta elfoglalni; s mivel a mult országgyűlésen
közakarattal megválasztott nádor időközben meghalt, felhi-
vandók lennének a rendek, hogy e hivatal betöltéséről, vagy
más intézkedésről gondoskodjanak.

2. És mivel nyilvános dolog, mikép sok egyenetlenség
származott abból, hogy a lezajlott időben sokan jogtalanul
megfosztattak birtokaiktól, s ezt az ország rendei a mult or-
szággyűlésen megerősítették, — szükséges, hogy minden javak
birtokok, tizedek s más jövedelmek, akár egyháziak, akár vilá-
giak legyenek azok, és akár Boeckay, akár Illésházy által ado-
mányoztattak vagy elvették, — törvényes uraiknak, régi bir-
tokosaiknak azonnal visszaadassanak, a zólyomi gyűlésben 1542.
I. II. IV. V. czikkben kimondott büntetés terhe alatt.

E mellett azt is emlékezetébe kívánják hozni a tanács-
sok az ország rendjeinek, hogy a kül- és belháboru mozgalmai-
ban sok egyház elpusztult; káptalanok és konventek a papok
elűzetése következtében széteslöttak, mint például az egr
káptalan, a jászói és leleszi konvent. Minélfogva a karok és
rendek azt is tanácskozásuk tárgyává tehetnék, hogy ezek va-
lamely alkalmas helyen régi állapotukba visszahelyeztessenek,
mi által a királynak teendő szolgálaton kívül, az eddig elhanya-
golt istentisztelet is nyerni fogna.

3. A véghelyek jó ellátásától sok függvén, szükséges,
hogy a rendek egyértelműleg határozzanak, hogy azok mind
pénzzel, mind egyéb felszerelésekkel elláttassanak. E mellett
pedig, mivel a rend az ország szépsége és a magistratus a köz-
társaság lelke szokott lenni, gondoskodni kell az országnak
mind belső, mind külső közigazgatásáról is.

4. És mivel isten kegyelméből a szent korona, annyi évi
bujdosás után, ő felségének és a rendeknek oly nagy fáradsága
és költsége után, az országba visszahozatott, illő és méltó,
hogy a rendek annak méltóságáról, tiszteletéről, őrzőiről gon-
doskodjanak. A mennyiben pedig némelyek kezében idegen
koronák és hamis okmányok lennének, azoknak visszaadásáról
is intézkedjenek, nehogy ebből az országnak rövidsége legyen.

5. Továbbá, minthogy a mult esztendőben Erdély feje-
delmével bizonyos békekötések hozattak létre, melyeket aztán
az országgyűlés is megerősített; minthogy azonban a feltéte-
lek meg nem tartattak, s a vajda most némelyeket részint
megváltoztatni szeretne, részint pedig azt követeli, hogy az a
rendekkel közöltessék: ennélfogva tanácskozzanak a felett is,
mit lehetne e részben az ország javára határozni.

6. Minthogy az országnak mindennapi szükségleteit csak az ország legnagyobb veszélyeztetésével lehetne elhanyagolni, s mivel azokat a közös, országos adóból szokás összehozni, szükséges, hogy megfelelő adó vetessék ki. Az adókezelés körül előforduló visszaélések megszüntetessenek s oly intézkedés történjék, hogy az illető pénz csak is az ország védelmére és fenntartására fordíttassék.

7. Miután a kívánt béke a szomszéd országokkal és a keresztyénségnek esküdt ellenségével helyreállított, annak vakmerő megbontóira büntetés szabassék.

8. Révay Ferencz a mult országgyűlésen Bazith Péter ellen nyilvános panaszt emelt, s ennek megvizsgálása és eldöntése a nádorra volt bízva, ki azóta elhalt, annál fogva ő felsége e gyűlést hívja fel az ügy elintézésére.¹⁾

Ezek voltak azon főbb tárgyak, melyeknek előterjesztését a magyar tanácsosok javasolták. Első tekintetre is feltűnik, hogy a vallásügy — kivéve a káptalanok és conventek visszaállítását — gondosan mellőzve van. A tanácsosok többsége úgy volt meggyőződve, hogy e tárgynak szellőztetése ez idő szerint nem volna tanácsos.

A római katolikus tanácsosok azonban, ép azért nem voltak megelegetve e javaslattal, mivel a vallás ügye abban teljesen mellőzve van. Ennél fogva a magok részéről október 7-kén az egész magyar egyház nevében külön felterjesztést tettek a királynak, mindazon pontokra nézve, melyeket a többség mellőzött.

E felterjesztésben figyelmeztetik ő felségét arra, hogy nemcsak az egyházi rend, hanem a világi katolikusok is ellent mondtak annak, a mi a közelmúlt országgyűlésen a kath. vallás, és a kath. papság jogai és szabadságai ellen hozott, úgy, hogy ha az ország törvényei érvénytelenné válnának, azon törvényeziknek nem állhatnának fenn, hanem semmivé válnának tekintendők. De mivel az erőszak tartja fenn azokat, a kath. egyházi rend türi e nyomást, mert a szükség kemény

¹⁾ Jászay okmánygyűjteménye és orsz. levéltár Acta Dietalia között, hol a nyolczadik pontra nézve e megjegyzés foglaltatik: „Hic Articulus poterit seorsim per benignum M^{ti}s Vrae Decretum Regnicolis proponi.

eszköz. Ennél fogva ha nem képesek az egyház minden sebéit meggyógyítani, legalább némelyeken akarnának segíteni. Milyen bajt okoz a vallás szabadsága, azt a lelkek kárhozatából, mely abból ered, lehet megítélni, de nem lehet méltányolni. E bajnak előbb-utóbb elejét kellend venni ő felségének. Az egyházi törvénykezés romlására vezet az, hogy ha bármely vallásbeliek superintendenseket választhatnak; ez által a kath. espereseknek tekintélye az egyházak látogatása alkalmával csorbát szenved; az egyházi jövedelmek, jöllehet ezekről a törvény nem szól, prot. predikátoroknak adatnak; a prebendák és oltári adományok a predikátoroknak és iskolamestereknek juttatnak, pedig bizonyára nem azon régi egyházi jövedelmekből kellene őket ellátni, a melyek katolikusok voltak, s most is azok tartoznának lenni, hanem az új embereknek újakat kellene alapítaniok.

Ennél fogva először is kéri ő felségét, hogy királyi propositiójába ezt is befoglalni kegyeskedjék, hogy a főesperesek hivatala és jövedelme el ne vétessék, hanem visszaadassék; a prebendák és oltári jövedelmek a régi alapítványok értelmé szerint hagyassanak meg, s ne terjesztessék ki a superintendensekről szóló törvényezik odáig, hogy a kath. jövedelmek iránt is feljogosítva érezzék magokat rendelkezni.

Továbbá, másodsor a tizedek ügye, az ország jogai ellenére, a szentszéktől elvétetett; ez oly újítás, az egyháznak oly sérelme, hogy alig van mód, hogy tizedeit az egyház beszédhesse, mert az ország törvényei nem rendelkeznek az iránt, hogy ez ügyben minő eljárás követtessék a világi bíróság által. S mivel tudják, hogy az egyházi rend a világi hatóságtól semmit sem vár, szabadon ragadják el tizedeit, s mindenféle jogtalanságnak van kitéve.

Kéri tehát ő felségét, hogy a tizedek ügye, mely mióta a keresztyénség fennáll, mindig az egyházi hatóság alá tartozott, ismét egyházi hatóság alá rendeltessék.

Harmadsor felhozzák, hogy a Bocskay, Illésházy, Rédei és más urak által adományozott egyházi javak annyira meggyengítették nemcsak az egyházi rendet, hanem a királynak patronusi jogát is, mint semmi más. Azért könyörögnek, hogy ő felsége mindazokat visszaadassa, s az országgyűlésen ezekről

intézkedést tétessen, nehogy azokat valaha bármely alkalomból érinteni lehessen, mert a lázadások oly nagy tüzét, az egyházi javak eladása, elidegenítése és beírása annyira élesíti, hogy bármely lázadó felkelhet a király ellen, ha arra az egyházi birtokokból pénzt és költséget szerezni szabad.

Ehhez csatolják még a turóczyi prépostságot is, kérve ő felségét, hogy azt a jezsuita társaság collegiumának visszaszerezni kegyeskedjék. Nehogy azonban a jezsuita atyák visszahelyezése az ezek ellen létező nagy gyűlölet miatt nehézségekbe ütközzék, javasolják a királynak, hogy a nevezett turóczyi prépostságot a többi egyházi javak között saját neve alatt szerezzze meg, s vegye át királyi kezeibe; azután lesz elég módja és alkalmja a jezsuita-rend visszahelyezésére. Ha ez a collegium nem állíttatik fel, akkor az ifjúságot nem lehet oktatni a kath. vallásban, s nem lesz elegendő pap az egyházak számára, a mint már most is szükségét érzik a papoknak.

Végül kéri még azt is, a mit különben a tanácsosok többsége is óhajtott, hogy tudniillik a szétoszlott káptalanok és konventek visszaállíttassanak, nehogy a régi kegyes királyok alapítványai veszendőbe menjenek.

Ezek azok — úgy mondanak — melyeket Felsőgednek előterjesztenünk kellett, alázattal kérve Felsőgedet, hogy a mennyiben nemcsak másoké, de a mi királyunk is, reánk is tekintsen, hogy Felsőgednek uralkodása alatt régi jogainkat és szabadságainkat élvezhessük. Mi viszont imádkozni nem szűnünk meg Felsőgedért, hogy az isten hosszú életet, boldog uralkodást és ellenségeim diadalt adjon. ¹⁾

Ugy látszik azonban, hogy a király mellőzte e propositiót, és október 9-ki rendelvényével csak is a világi magyar tanácsosok propositióját küldötte át az udvari kamarához, azon utasítással, hogy a felett minél előbb véleményt mondjon. ²⁾

A világi magyar tanácsosok javaslata két nappal utóbb, az az október 2-án tétetett át véleményadás és netalán pótlás végett az udvari kamarához. ³⁾ A hadi tanács is ez idő-

¹⁾ Jászay okmánygyűjteményében.

²⁾ U. o.

³⁾ Orsz. levéltár. Acta Dietalia.

tájban kapta azt meg hasonló czélből, s már okt. 5-én készen is volt jelentésével és javaslatával, mely tisztán a hadi ügyekre és adókra vonatkozott.

A hadi tanács helyesli, ha a közelgő országgyűlésen Magyarország bevételei és kiadásai beható tárgyalás és vizsgálat alá vétetnek, hogy az ország lássa, mennyi a hadiköltség és mennyi a más adója. De ez sok időbe kerül, s bajos volna e sok időt igénylő vizsgálat befejezéseig elhalasztani a hadi költség megszavazását.

Ily halasztás elkerülése tekintetéből a haditanács javasolja, hogy ő felsége még az országgyűlés megnyitása előtt intézkedjék, hogy az ország jövedelmei behajtassanak.

Mátyás király oly nagy gondot fordított az országgyűlés kellő előkészítésére, hogy a legbefolyásosabb magánszemélyek véleményét is meghallgatta; ¹⁾ és alaposan megvizsgáltatta azt a kérdést is, hogy voltaképpen kiknek van joguk a magyar országgyűlésen megjelenniök. ²⁾

II.

A míg ezek a királyi udvarnál, jelesül a magyar tanács, az udvari kamara és a haditanács kebelében történtek: addig az ország különböző vidékein, t. i. a megyékben és városokban szintén nagy előkészületek történtek a megnyitandó országgyűléshez.

A megválasztott követek utasításul vették, hogy mindenekelőtt a vallásügyben nem régen hozott törvények szigoruan megtartassanak; hogy a nádorválasztás okvetlenül megéjtessék; hogy a visszaélések az adókiivetés és behajtás körül megszüntetessenek. A városok többnyire saját kiváltságaikra, az iparra és kereskedelemre vonatkozó utasításokat adtak követeiknek. A löcsei követek például utasításul kapták, hogy a vallási szabadságon kívül a rézbányászatra, a város adósságaira, kamataira, Kolonics tartozásaira, a fizetési taxákra, a Bocskay korában megkárosított kereskedőkre vonatkozó kér-

¹⁾ Szeptember 23-án tett felhívás alapján adott ily magánvélemény (datum és aláírás nélkül) olvasható a m. országos levéltár országgyűlési emlékei között.

²⁾ Orsz. levéltár.

désekben mind a királynál, mind a rendeknél, minél többet kieszközölni igyekezzenek. ¹⁾

E közben megérkezett az országgyűlés megnyitásának ideje. Megjelentek az egyházi rendből: Forgách Ferencz bíbornok érsek, Náprághy Demeter kalocsai érsek, Ergheji Ferencz a veszprémi, Migazzi Miklós váradi, Domitrovich Péter pécsi, Bartulich Simon zágrábi, Almási Pál váci, Lépes Bálint nyitrai, Herovitz Mátyás csanádi, Majtényi László szerémi, Mathisi György timini és Telegdi János boszniai püspökök, továbbá a győri, pozsonyi, szepesi, ó-budai és pilisi káptalanok és prépostságok képviselői.

A főurak közül: Thurzó György, Dóczy András, Czobor Mihály, Pálffy István, Osztróich András, Szűnyog Mózes, Vizkelety Tamás és Pongrácz Dániel, Draskovich János, Homonnai Drugeth György, Széchy Tamás, Batthyány Ferencz, Thurzó Szaniszló, Révay Péter és Thurzó Kristóf, Istvánfi Miklós és Erdődi Tamás.

A megyék közül ezek voltak képviselve: Nógrád, Hont, Bars, Zólyom, Gömör, Heves, Szathmár, Moson, Pozsony, Zemplén és Szabolcs. A követek névsorát nem ismerjük. Az ország bírása, továbbá Czobor Márton és özvegy Illésházy Istvánné külön követeket küldöttek magok helyett.

Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcse, Szeben, Nagyszombat, Szakolecza, Varasd, Pozsony, Modor, Korpona, Kaproncza, a hét bányaváros, Besztercebánya és Kőrös horvát városok szintén képviselve voltak. ²⁾

Tótország részéről kiküldettek: Napulyi Boldizsár zágrábi kanonok, Pethő Gergely és Patasics István varasdi alispán. ³⁾

Az egybegyűlt rendek nehezen várták a király megérkezését.

Ugyanis Mátyás, részint a tanácsosok hosszas tanácskozásai, részint pedig az ausztriai protestáns rendek követelései folytán támadt nehézségek miatt, csak november 17-kén érke-

¹⁾ Instructio pro Dominis Ablegatis Civitatis Leutschowiensis Posonium Diaetam profectis. Lőcsei levéltár.

²⁾ Országos levéltár Diaetalia. V. ö. a törvényk. aláíróival.

³⁾ Jászay okmánygyűjteménye.

zett Pozsonyba. ¹⁾ Két nappal utóbb a rendek fölvonultak a királyi várba, hogy meghallgassák a királyi propositiókat.

Mátyás szívélyesen köszönte meg a rendeknek, hogy hívására oly szép számban jelentek meg; kívánta, hogy a mindenható Isten áldja meg működésüket, mely, mint reméli, az Istennek dicsőségét, a királynak örömét és az egész ország üdvét fogja előmozdítani.

A rendek illő tisztelettel, csendesén hallgatták meg a királyi propositiókat, melyekben Mátyás hivatkozott azon nyilvános tényekre, hogy ő az eddig oly gyászosan megrendült közbékét nagy fáradsággal és költséggel helyreállította; hogy neki legfőbb és legsürgősebb feladata volt, hogy az elébb oly virágzó országban támadt egyenetlenséget megszüntesse, a jogot és életet biztosítsa, a külelenséggel tűrhető békét, itthon pedig biztosságot és nyugalmat szerezzen, egyszersmind pedig gondoskodjék arról, hogy a meglevő béke megrontására legkisebb ok se adassék. Mint minden meghasonlott ország a bukás örvényébe rohan, és mint az egyes ház, melynek lakói czivódásban élnek, okvetlenül örök romlás elébe megy: ugy valóban lehetetlen, hogy e nagy ország, mely annyi népet foglal magában, mely oly különböző nemzetekkel van környezve, ellenkező törekvések mellett meg ne fogyatkozzék erejében, és hogy a szemes és ravasz ellenség által ide dobott szikrából oly borzasztó tüzvész ne támadjon, mely a még meglevő maradványokat is meg fogja semmisíteni.

Hogy a polgárok egyetértéséből a hazára nézve mily jó gyümölcs, egyesekre nézve mily haszon származik, arra nézve például hozza fel a legvirágzóbb országokat, melyek csakis kölcsönös szeretet és testvéries egyetértés által lettek szomszédaiknak tisztelettárgyaivá, az ellenségnek rémeivé, és Istennek kedveltjeivé.

Mindenekelőtt szükségesnek látja ő felsége, hogy ha Magyarország rendei békében óhajtanak élni, melyért őkik sohasem késlekedtek halált szenvedni, hogy fölretévén minden egyenetlenséget és ellenségeskedést, végre-valahára a kölcsönös szeretet és jóakarát lépjen életbe, s megemlékezvén a kiállott

¹⁾ Lőcsei követek jelentése.

szenvédésekre, mint egy ház tagjai kibékülve, és engesztelődve lakjanak és éljenek ő felségének dicső uralma alatt. A lelkeknek ez összeforrása, ha valaha, úgy különösen most, midőn minden felforgattni kezdetett, az itt-ott támadt fondorlatok folytán szükséges. Lám a szent korona is az ország szívében van, s nem ad többé okot a czivakodásra és egyenetlenségre. Lehetségessé vált, hogy a szomszédokkal Isten jóvoltából béke és nyugalom hozatván létre, a hazai ügyek tárgyalása, s a haza üdvére és fentartására hivatott ez országgyűlés is annál nagyobb mérséklettel és méltósággal, a szívek egyesítésével, magának Istennek segedelmével megkezdessék, folytattassék s óhajtott végre vezetethessék. Mindezekre ő felsége kegyesen inti a rendeket s kívánja, hogy mindenben bölcsen határozzanak.

Ezeknek előrebozsátása után következik az igazság és törvény végrehajtásának ügye, mint a mely nélkül egy ország sem állhat fenn épségben.

Ő felsége emlékezik, hogy az ország törvényeiben és jogaiban a nádor az első helyet szokta elfoglalni, de bizonyos okokból rég időtől fogva, a rendek egyező akaratából e hivatal, az ő királyi elődei alatt, királyi helytartó által helyettesítettett, pótoltatott; és hogy annak az alkotmányban kifejezett fizetése nem áll többé Magyarország hatalmában.

Minélfogva, jóllehet ő felsége az elhunyt nádornak ellátására némelyeket saját jövedelméből utalványozott, a rendek mégis magok látják, hogy ő felségének Magyarországból nincs annyia, a miből az ország véghelyeit fentartani és megvédeni birná, annál kevesebbé pedig, hogy abból királyi asztala fentartására is valami felmaradjon.

Ez oknál fogva ő felsége különösen meghagyja az ország rendeknek, határozzanak higgadtan az iránt hogy a dolgok illetén állása mellett, midőn a szomszédokkal való béke állandósítva van, szükség van-e a nádorválasztásra, vagy pedig, említett okoknál fogva, megelégsznek helytartóval, mint volt az előtt, úgy azonban, hogy ez csak világi és nem papi személy lehessen ¹⁾ s hogy azután ő felsége elhatározhassa magát.

¹⁾ Az eredeti fogalmazvány szerint: »vel Ecclesiastica vel Laica persona« volt; de ez kitérőltetvén, jött helyébe ez: »ita tamen, ut ea Secularis et Laica persona existat.« Orsz. levéltár.

És minthogy világos dolog, hogy az ilyen egyenetlenség onnét nyer táplálékot, hogy az igazság hallgatása mellett nem nyeri meg mindenki a magát, és sokan nagy jogtalanságot szenvednek javaiknak a múlt mozgalom alatt való elvétele és eladományozása által, méltán a második helyre teendő, hogy a múlt országgyűlés, úgyszintén a bécsi békekötés határozatai szerint, minden javak és birtokjogok, melyek bárki által, bármily ürügy alatt, akár Boeskey, akár mások által adományoztattak vagy bármiképen elidegenítették, azonnal visszaadassanak törvényes uraiknak, a zólyomi országgyűlésnek 1542: 1., 3., 4., 5. törvényczikkeiben kifejezett büntetés terhe alatt. E törvényczikkekből kitűnik, hogy nem szokatlan, sőt mindig megtörtént dolog, hogy a háborús időben erővel elfoglalt javak, a rend helyreálltával, minden nehézség nélkül, azoknak adattak vissza, a kiké az előtt valának.

Minthogy az egeri káptalan fentartásáról, mely más leginkább felvidéki káptalanokkal és konventekkel együtt törvényes végrehajtásoknál s egyéb szokott hazai törvényes eljárásoknál nagy károkat szenvedett, a bécsi békekötés határozataiban különös említés tétetik, ő felsége kegyesen hívja fel az ország rendeit, hogy ez ügyet is komoly tanácskozás tárgyává tegyék, hogy ahhoz képest ő felsége az elébbi határozatok szerint az egeri káptalan számára alkalmas és biztos helyről gondoskodhassék, s más konventek is régi állapotukba visszahelyeztethessenek.

Ezekhez tartozik az is, hogy az ország véghelyeit, mivel tapasztalás szerint, a megbékült ellenségben sem lehet bízni, a béke idején legkevesebbé sem kell elhanyagolni, nem lévén kétség abban, hogy azoknak jó ellátásától függ az ország üdve és épsége, míg ellenben azok veszélyeztetésével mindnyájok üdve és megmaradása kockáztatik.

Minélfogva ő felsége kívánja, hogy azoknak fentartásához, minden jobbágyi és zsellérháztól, kivévén a kiveendőket és kivettekét, előleges eligazítás után, ¹⁾ melybe ő felsége is fog küldeni embereket, 3 egymás után következő évre, nehogy a rendeknek

¹⁾ E szavak: »ad quem et S. Mtas proprios suos homines delegabit, ad tres annos continuos, ne magnis eum regnicolarum sumptibus convenire necesse sit« pótolva vannak.

gyakran kelljen összejönniök, elődeik példája szerint, *évenként két-két magyar forintot*, a földes urak pedig egy forintot fizessenek. És ez adót úgy osztják el alattvalóik között, hogy mindenki, tehetségéhez képest, egyenlőn és igazságosan viselje a terhet, a gyengébbeken pedig a gazdagabbak könnyítsenek. E teher mindnyájoknak és egyeseknek birtokára egyiránt vonatkozik. Az adókiivetés és behajtás körül, mivel megesik hogy sikkasztás és tolvajlás is történik, nehogy a király és az egész ország rövidségével azok kisebbedjenek, vagy épen be ne folyjanak és így abból csak egyesek húzzanak hasznot, a rendek találjanak ki alkalmasabb módot arra, hogy hasonló csalások megakadályoztassanak. Ezt ő felsége úgy véli könnyen eszközölhetni, ha az alispánok és szolgabírák, valamint azok is, a kik a házzámlálással foglalkoznak, -- köztök ő felsége emberei is — különös esküvel köteleztetnek arra, hogy személyválogatás nélkül mindenben híven fogják hivatalukat betölteni, mit ha nem tennének, mint hitszegők okvetlenül büntetést vonnak fejökre. Ugyiszintén azok, kik az adóbehajtásnál hanyagok lesznek, vagy a pénzt illető helyére késedelem nélkül be nem szolgáltatják, kiváltképen pedig, ha azt saját hasznukra fordítanák, az 1595-ki év 8. 9. 10. 11. 13. 14. tcz. szerint, és az 1601-ki 6-ik tcz. szerint lesznek büntetendők, hol az is tekintetbe jövend, mit kellessék azok ellen alkalmazni, a kik a kitűzött időre nem fizetnének, vagy a behajtásnak ellene szegülnének. E tekintetben már az 1597: 5-ik és 7. tcz. már úgy intézkedett, hogy ezek háromszorosan büntetessenek.

E tekintetben, ő felségének nézete szerint, semmit sem kell elmulasztani arra nézve, hogy mivel egy idő óta a királyi jövedelmek kiadásának semmi nyilvános gyümölcse nem mutatkozik s némely pénztárnokok és adószedők a mult évek határozatainak ellenére nem adták be számadásaikat, biztosok rendeltessenek ki, kik valamennyi adóknak, melyek akár a zavargás előtt, akár a háboru idején, akár pedig annak lecsendesítése után kiadattak vagy beszédettek, szorgosan utána nézzenek, hogy az ilyen adószedők és pénztárnokok valahára ő felségének kincstára elé idéztessenek és bevételeikről megszámlattassanak, s mindaddig letartóztatassanak, míg a hátralékot le nem fizetik.

Jól tudják azt a rendek, hogy Magyarország jövedelmei sokkal csekélyebbek, mint hogy a véghelyek fentartására és más szükségletek fedezésére elegendők lennének. Mert ha a római német birodalom és más szomszéd országok és tartományok, valamint más keresztyén fejedelmek már sok év óta, úgy béke, mint háboru idején pénz- és katonaküldés által segítségére nem lettek volna Magyarországnak és nagylelkű költségeket nem tettek volna a véghelyek újraépítésére és kijavitására: világos, hogy a magyarok saját hazájokat, saját költséggel, a keresztyén névnek ellensége ellenében megvédeni nem lettek volna képesek. Minthogy pedig magok a rendek is naponta tapasztalják, hogy némely bécsi czikkek miatt, melyek a külföldieknek az országos hivatalokból való kizárásáról ismételve szólanak, majdnem minden szomszéd ország megtagadta vagy legalább elhalasztotta segélyét, mivel azon czikkek által nemzetiségökben sértve érzik magokat, — ő felségének pedig eddigelé legfőbb gondja az volt, hogy Magyarország véghelyeinek védelmére és javítására, mind a római birodalomtól, mind a többi szomszéd országoktól és tartományoktól segélyt kaphasson, s ennél fogva követőit már régen elküldötte a német római birodalom fejedelmeihez, s most is nagy költséggel tart követeket Prágában a császárnál és a cseh rendeknél. Ezért az említett törvényczikkeket ő felsége úgy szeretné megváltoztatni, hogy a magyar nemzet gyűlöletessé ne váljék miattok a külföldi nemzetek előtt, s a szomszéd tartományok szükséges segítségétől megfosztva magára ne hagyassék.

Hogy a megalapítandó katonai zsoldra nézve már régibb végzések vannak, azt tudják az országos rendek. Nehogy azonban a béke ezen idejében a katonai zsold az ország régi törvénye és szokása ellenére túlságosan nagyobbíttassék, ő felsége várja a rendek véleményét arra nézve, hogy e zsold a béke és bőség ezen idejében kisebb összegben állapíttassék meg; hogy továbbá azok ellen, kik félretéve az atyai föld iránti szeretetét és megfélelkezve a hűségről, csak a nagyobb zsold vágyától és egyéb okoktól vezéreltetve, király ő felségének engedelme nélkül az országon kívül ellenségeknél keresnek zsoldot, mások példájára, a legszigorubb büntetést alkalmazzanak.

Hogy pedig a véghelyeken levő katonák között a katonai fegyelem fentartassék, és azok tudják, kinek szolgáljanak s kinek esküdjének hűséget, s minden pillanatban készen legyenek: ő felsége fölkeri a rendeket, hogy ezen országgyűlés tartama alatt oly törvényt alkossanak, mely által az említett katonák úgy a véghelyeken, mint azokon kívül, fejvesztés büntetése alatt ő felségének hűségére köteleztessenek, s mindezek felett ő felségének és a kapitányoknak rendelkezési és fogadási joga legyen.

A véghelyek javításához ¹⁾ mint az előtt, úgy most is ingyen munkára lesz szükség, mire nézve, hogy a rendek a magok részéről is, mint ígérték, de még eddig nem teljesítettek, azt vagy utólagosan tegyék meg, vagy pénzzel váltsák meg. Ő felsége kegyesen kéri őket, hogy mindenek előtt Tokaj, Szathmár, Szendrő, Ónod és más véghelyek, különösen pedig Kanizsa táján e helyett más kitünő védelmi hely építtessék és erősíttessék meg.

Hogy pedig ily véghelyeknek ágyúkkal és egyéb hadi szerekkel való felszerelése mennyire szükséges, azt mindenki belátja, mivel ezek nélkül azok nem védelmezhetők s majdnem haszontalanok. Minthogy pedig e védelmi helyeken némely ágyúk töröttek, némely helyeken pedig több találtatik, mint a mennyi szükséges, míg ellenben mások egészen szűkölködnek bennök, a rendek keressék módját, hogy azok részint javítás végett, részint utóbb meghatározandó czélból Kassára, mások pedig Bécsbe vitethessenek, melyeknek szállításához hogy ők is járuljanak, azt ő felsége kívánja.

A harminczadok beszédésénél ²⁾ igen kívánatos, hogy mindenben az egyenlőség tartassék meg. Minthogy pedig több panasz jutott ő felsége elébe, hogy a harminczad beszédése körül a kereskedők nagyon meg vannak terhelve, továbbá, hogy a rendek közül sokan azon rendeletnek, mely szerint a hidakat és az utakat javítani tartoznak, még eddig sem tettek eleget; továbbá minthogy a főurak és nemesek közt sokan

¹⁾ Eredetileg volt »conservationem«, e helyett tétetett »reparationem.«

²⁾ »Ad conservationem justitiae similiter etiam« szavak kitöröltetvén, helyottök tétetett »In exactione« Tricesimarum.«

találkoznak, a kik azon ürügy alatt, mintba magok számára vennék az árukat, ezekkel kereskedést űznek, s azoktól aztán sem vámot, sem harminczadot nem fizetnek, azután hogy sok helyen, az utaknak keskenysége miatt, az *ökrök hajtása* ¹⁾ akadályozva van, minek folytán marhakereskedők letartóztatás következtében sok kárt szenvednek, végre mivel ő felségének hivatalnokai, vámkezelői és harminczadosai hivatalos eljárásaikban igen rossz bánásmódban részesíttetnek, melyek *mindenek*, mintán úgy az erkölcsösséggel, valamint az ország törvényeivel ellenkeznek, ő felsége elvárja, hogy ezeknek elhárítására kellő módról fognak gondoskodni, különösen pedig gondoskodni fognak arról, miképen kellessék eljárni azok ellen, a kik ő felségének tizedét erőszakkal elfoglalják, s attól — a mint ez felső Magyarországon történik — semmi haszonbért fizetni nem akarnak.

Továbbá, minthogy az annyira óhajtott béke úgy a szomszédokkal, valamint a keresztyénség ellenségeivel is valahára létrejött, s a tapasztalás mutatja, mennyire veszedelmes az országra nézve, ha valaki — habár az ellenségnek is tett fogadást — bármilyen módon megszegi: a rendek gondoskodjanak arról, hogy az ország törvényével megerősített békekötés megtartassék és azok ellen, a kik azt megszegnék, valamint a szabad hajdúk és más ilyfajta csavargók ellen, a kik a szegény népet zaklatják és elnyomják, úgyszintén azok ellen, a kik ezeket segítik és fentartják, bizonyos büntetés, és pedig sokkal szigorúbb, mint az 1596: 23. és 1595. 31—32. és 1602: 19. t.-cz.-ben foglaltatik, hozassék.

Jól tudják a rendek, hogy midőn a törökkel a béke megkötöttet, erre pénzt kellett felvenni, melylyel még most is tartozunk, — Ausztria és Morvaország a magok részét már lefizették. Méltányosnak látszik, hogy mintán eme békének Magyarország veszi legnagyobb hasznát, a rendek adjanak még külön segílyt is, mely legalább 30- vagy 25 ezer tallérból álljon. ²⁾

¹⁾ „Palus Bowm“, hozzátétetik a német magyarázó szó is: »der Ochsentrieb.«

²⁾ Ezen egész pont hiányzik az eredeti fogalmazványból. Ezt is az udvari kamara, illetőleg Krenberg tette bele.

Jóllehet a mult évben az erdélyi fejedelemmel, Illésházy István közbenjárásával, bizonyos egyesség jött létre, mely azután a legközelebbi országgyűlésen törvénybe iktattatott; minthogy azonban a föltételek, melyek alatt ez egyesség létrejött, akkor eléggé világosan elő nem terjesztettek, most pedig az erdélyi fejedelem némelyeket részint változtatni kíván, részint pedig olyan kívánságokkal lép elő, melyek méltán a rendek elé terjesztendők: ennél fogva, hogy e részben is a rendek idejekorán tanácskozzanak, mit kellessék határozni, hogy az ügy az országnak, mint ő felségének javára legyen, hogy így ez ország, mint a keresztyénség testének része, ő felségének serege által minden ellenség ellen megvédhető legyen.

Nem kevesbbé figyelemre méltó, hogy miután isten segedelmével és ő felségének gondoskodásából, az ország sz. koronája most már a hazában van, s illő, hogy az oly tisztületben tartassék, a minő azt megilleti, s minthogy tudvalevő dolog, hogy némelyeknek kezén bizonyos hamis, idegen koronák és okmányok léteznek: a rendek gondoskodjanak róla, hogy mind ezek ő felségének kezéhez jussanak, nehogy így az országnak és a koronának valamely sérelme támadjon.

Egyébiránt ő felsége meg van arról győződve, hogy a rendek a királyhoz, a hazához és az országhoz viseltető hűségöknél fogva, a mint ezt békében és háborúban eléggé bebizonyították, most is mindent meg fognak tenni, hogy mindazokra nézve, a mik ő felségének óhajai, és a melyek csak az országnak javát és dicsőségét czélozzák, valahára egyet fognak érteni, — azokra nézve pedig, melyek a római birodalmat és a külföldi keresztyén fejedelmeket illetik, a kiktől ő felsége folyvást segedelmet kér, úgy fognak alkalmazkodni, hogy azoknak a magyar haza iránti érdemeik elismertessenek, nehogy ezek azután a segedelem küldésében megrestáljenek, vagy épen azt megtagadják. Ez lesz a rendekre nézve hasznos és dicsőséges; ő felségének pedig, ki az ország fentartásában mindenkor annyira törekedett, kedves; a mit ő felsége azon kegyelemmel igyekezik viszonzni, a melylyel jelenleg is mindnyájok iránt viseltetik. ¹⁾

¹⁾ *Jászay* okmánygyűjteménye. A dült betűkkel szedett szöveg a Kremberg által tett javításokat jelöli.

E propositiókat a rendek nagy figyelemmel csendben hallgatták meg.

Másnap már az ausztriai rendek küldöttjei jelentek meg, hogy ügyök számára a magyarok segítségét és pártfogását kikérjék. Ezek ugyanis mindaddig nem akarták Mátyásnak letenni a hűségi esküt, míg a pozsonyi szövetség értelmében vallási szabadságaik városokban és falvakban nem biztosítottak. Sok felirat ment ez ügyben Mátyáshoz, míg végre is a pozsonyi gyűléshez folyamodtak, a bécsi kormánynak nem csekély bosszuságára.

III.

A magyar rendek épen a nádorválasztás kérdésével voltak elfoglalva.

Láttuk, hogy a király már k. propositióiban is királyi helytartó választását ajánlotta a rendeknek nádor helyett. Világos volt abbéli törekvése, hogy eme legfelsőbb méltóságra katolikus embert állítson, annyival is inkább, mert a közelebb elhalt Illésházy protestáns volt. Ezt követelte nyiltan a főpapság is, melynek hűsége és ragaszkodása nem lehetett közönyös dologra nézve; ezt követelte a német császári korona is, melyet csak úgy lehetett elnyernie, ha erős és határozott katolikusként bizonyítja magát.

De a rendek ragaszkodtak a mult évi országgyűlésnek ama határozatához, mely nemcsak a nádorról, hanem annak választási módjáról is intézkedik. Ugyanis a koronázás előtti III-ik törvényczikk azt mondja, miszerint a nádorválasztás ezután úgy történjék, hogy ő felsége jelöljön ki két katolikust és két protestánt, s ezek közül az országgyűlés fog választani. Ha a nádor meghal, ettől számítva egy év leforgása alatt hívja össze ő felsége a nádorválasztó országgyűlést, a mit ha nem tenne, tegye meg az országbíró; ha ez sem tenné, tegye meg a tárnokmester, — a kik is, ha e kötelességet elmulasztanak, hivatalukat és beesületöket veszítsék el.

Bármily határozottan volt is ez mondván, Mátyás és tanácsosai azon törekedtek, hogy ezt kijátszák, és hogy a nádorválasztást megakadályozzák. Ebből több hétig tartó heves vita

keletkezett, mert a rendek utasításában, mint legsürgösebb tárgy, benn volt a nádorválasztás.

A király úgy tett, mintha e tekintetben nem is volna határozott törvény. Mellőzve a mult évi törvényt, a régiebb törvénycikkek között keresett olyat, melyből kiolvashatni vélte, hogy a nádorválasztás joga őt illeti meg. Ilyen volt az 1439 2. t.-cz., mely azt rendeli, hogy a nádort a király az ország rendjeinek egyező akaratával válaszsza. Ebből azt szerette volna kimagyarázni, hogy tehát az ő szava legyen a döntő. Ezt a magyarázatot elfogadta nemcsak a főpapság, hanem a világi főrendek nagy része is. November 21-kén: Révai Péter, Dóczi András, Homonnai György és Czobor Mihály megjelentek a rendek között, hogy nézetöknek pártot szerezzenek. Előadták, hogy a főrendek e tárgy felett sokat tanácskoztak, de mivel arról győződtek meg, hogy nagy a véleménykülönbség, azon nézetöknek adtak kifejezést, miszerint jó lenne előbb egymás között megegyezniök, s azután javasolni ő felségének. Ők azt tartják, hogy most a világi rendből választandó királyi helytartót kellene tenni; de a rendek a törvényben gyökerező jogaikhoz s a bécsi békéhez ragaszkodván, csak nádort akartak választani. ¹⁾

Ezt küldöttségileg tudtára adták a főrendeknek is.

A főrendek, midőn a közhangulatból észrevették, hogy a rendek nem fognak engedni, végre belenyugodtak a nádorválasztásba; de a választás módjára nézve azon kívánságukat adták elő, hogy az országgyűlés jelöljön, a kik közül aztán a király választani fog. Felvetették azt a kérdést is, hogy miből lesz a nádor fizetve? Erre a felelet az volt: majd elintézi ezt ő felsége és a nádor, ha meg lesz választva. Különbözn kijelentették a rendek, hogy addig semmiféle más tárgyalásba nem fognak, míg a nádor nem lesz megválasztva.

Harmad izben Thurzó György vezérlete alatt jött egy új küldöttség a rendekhez, kérve őket, hogy engedjenek a királyi akaratsnak, és válasszanak kir. helytartót a világi rendből. De a rendek hajthatatlanok maradtak. Inkább itt hagy-

¹⁾ Sie wollten Einen Locumtenentem der Secularis war, ehrwelen, aber die Status et Ordines nicht gewolt sondern wollen bey dem Winerischen Artikeln verbleiben. Lőcsei követek jelentése.

juk — úgymond — a gyűlést, semhogy a nádorválasztástól, mely mindnyájunk utasításában áll, elálljunk. Azután arra kérte őket Thurzó, hogy jöjjenek át a főrendek közé. De ezek nem mozdultak; hanem feliratot nyújtottak át ő felségének, melyben magoktartását igazolták.

Ekkor a király nov. 27-kén összegyűjtötte titkos tanácsosait, hogy a felíratra vonatkozó véleményöket meghallgassa.

Ezek, jelesül: Kremberg, Graff, Meggau, Khuen és Lobkowitz azt javasolták: figyelmeztessenek a rendek, hogy ő felsége a hazának atyja — pater patriae — a ki mindedig atyailag bánt velök, s javokért életét is feláldozza. Most is az ő javokat akarja előmozdítani a nádor által, csak ne ellenezzék az ő nézetét. Ha a nádor meglesz, ő felsége nem fog nehézséget csinálni a fizetés dolgában. Készítsenek utasítást a nádor számára. Végre, a régi szokáshoz képest, jelöljenek ök két katolikust és két protestánst, a kik közül ő felsége választani fog. Egyébiránt gondoskodtak a titkos tanácsosok arról is, hogy az érsek hívja össze a katolikusokat, kik aztán folyamodjanak az iránt, hogy a nádor katolikus vallásu férfiú legyen. ²⁾

Másnap ugyanazon titkos tanács javaslatot tett az ausztriai protestáns rendek iránt követendő eljárásra nézve is. E szerint ő felségének oda kell törekednie, hogy a városokat elvonja tőlök. Különbözn is ő felsége, midőn megengedte nekik az összejövetelt, nem ilyet gondolt; azt hitte, hogy csak a Bécsben levők jönnek össze elhatározásának meghallgatására.

Azonban bármily kellemetlen volt is e kérdés, a magyar rendek magatartása mégis több gondot okozott a királynak, mint az ausztriai rendek.

A felső házban minden követ megmozdított arra nézve, hogy a befolyásosabb férfiakat a maga részére nyerje. Tudakozódott a közhangulatról, hogy azon esetben, ha engedne a rendek akaratsának és a mult évi törvény rendeletének, kit akarnának tehát megválasztani? Késznek nyilatkozott azonnal bele menni a választásba, ha biztos lenne arról, hogy katholi-

²⁾ Jászay okmánygyűjteménye.

kus férfiura esik a szavazatok többsége. Ellenkező esetben sok feltételt akart kikötni a maga részére, azon óhajlás mellett, hogy ezen egész ügynek végleges eldöntése egy más országgyűlésre halasztassék.

Semmi sem vet tisztább fényt az udvar zavarára, mint azon töredékes jegyzetek, melyek a december 1-jén tartott titkos gyűlésről felmaradtak.

A titkos tanácsosok előtt állott a rendeknek abbéli nyilatkozata, hogy addig, míg nádor nem választatik, a királyi propositiók tárgyalásába nem bocsátkoznak. Azt is tudták, hogy a magyar tanácsosok nem főgnak elállani e részbeni javaslatuktól. Nincs tehát más mód, mint engedni az országgyűlés kívánságának.

De hogyan? ki legyen a nádor? Lehet-e azt eltérni, hogy a királynak döntő szava ne legyen? Hiszen ő maga, mint király, a szavazatok felével bír. Némelyek azt tanácsolták, hogy a propositiókhoz kell ragaszkodni; mások, hogy engedni kell. Voltak, a kik elébb az esztergomi érsek véleményét akarták kikérni, s a katolikusok nézetét bevárni; de másfelől nem hiányzott olyan tanácsos is, a ki rögtön a kijelölendő személyek felett akart határozni.

Thurzó ellen felhozott vallása és Illésháznak állítólag a mult évben mondott amaz állítása, hogy Thurzót nem kell nádorúl proponálni. Igen, de mivel lehetne ezt indokolni? Ha Thurzót kihagyják a jelöltek sorából azért, mert már egyszer volt jelölve, akkor másokat is ki kell törölni e czímen. ¹⁾ Becsület-sértés nélkül ezt tenni nem lehet. De ha ekkép Thurzót kizárni nem lehet, sőt nem is tanácsos, mégis szükséges lesz őt alkudozásra hívni fel, hogy előlegesen is le legyen kötve ő felségének. ²⁾ Különben meg kell még hallgatni a pápai

¹⁾ Da einer soll ausgelassen werden, so vor einem Ihre benent wor ergo die andern alle ausz zulassen. 1) sein die vertigen tauglich gewesen Ergo... 2) das sy ausstrücklich auff den T. gehen. 3) wen man einen ausslast klan nit wol sine infamia honoris geschichen. 4) die übrigen katholischen haben ein feind an Ihm.

²⁾ Modus wie man In pinden klan: — das ihr Mt. In fordern, weil ihr Mt. entschlossen furzuschlagen, hetten sy in vor einem Ihre in furgeschlagen, hab in bisher auffrichtig befunden... *Jászay*, okmánygyűjteménye és állami levéltár.

nunciust, Khleselt, és Istvánfit, hogy mi nézetben vannak e kérdésben?

Ezek voltak a titkos tanácskozásnak tárgyai, és határozatai.

Thurzót még az nap este a királyhoz hívták s ott a következő pontokat olvasta fel előtte Kremberg:

»Emlékezhetik Nagyságod, miképen ő felsége a diéta előtt a magyar tanácsosok által néhány czikkelyt iratott, melyeknek elseje a nádorról szól. Ő felsége tárgyalásba vétette, vajjon mi volna előnyösebb: világi helytartót, vagy nádort választani? S maga uraságod is e pont javításául javasolja a világi egyéniségek közül való királyi helytartót. De mivel a rendek a nádorválasztást sürgetik, abban ő felsége is megegyez. Azonban nem akarná ő felsége, hogy e tisztséget a király akarata ellenére nyerné el valaki, vagy hogy a nádorválasztás régi módja által a királyi jog magának a nemzetnek kisebbségére mellőztetnék.

»Ő felségének szabadságában áll ezt vagy amazt kinevezni. Tapasztalván mindazáltal sokféle ügyekben uraságodnak hűségét, s bizva őszinteségében, minden mások előtt őnt akarja e tisztségre előmozdítani, feltéve, hogy ügyességével ki fogja eszközölni a rendeknél, hogy ezek őnt másokkal együtt kijelöljék, s a választás, miként elődei alatt, ő felségének hagyassék. Ha ezt kieszközli, biztosítja őnt ő felsége, hogy megválasztatásában kegyelmesen megegyez, feltéve, hogy a többi feltételeket is aláírja. ¹⁾ Jelesül:

1. hogy ő felségét azokban, melyek őt, méltóságát s tekintélyét illetik, meg nem rövidíti, s azokba nem is avatkozik;

2. gondja lesz reá, hogy az egyházi rend és világi katolikusok jogaikban, javaikban és szabadságaikban fenntartassanak;

3. hogy a Bocskay idejében elvett javak, a mult végzések szerint, tényleg visszaadassanak.

¹⁾ E mellett ónmál írva ezen szavak is állanak; »sicut etiam Palatinus demortuus fecit« — de egyúttal keresztül is van húzva; s így valószínűleg nem is olvastatott fel.

4. hogy ő felsége többi országainak semmiféle ügyibe nem avatkozik, s azokat ő felsége ellen sem pénzzel, sem tanácssal nem támogatja; mert Starzernnek — az ausztriai protestáns rendek küldöttének — utasításából tudatik, hogy az ő (Thurzó) véleménye szerint küldetett ide s akarnak még más követek is eljönni;

5. hogy ő felségének határozata Forgáchra nézve létrehozassék;

6. hogy ha a kívánt választási módozat el nem fogadhatnák, ezen előterjesztés csak ezen esetre szoríttatik, a jövőben a régi szokás tartatván meg.¹⁾

Thurzónak e pontokra adott válaszát nem ismerjük; de jelleméből következtetve és a következményekből ítélve, mondhatjuk, hogy csak olyan ígéretet tehetett, mely nem hozta ellentétbe sem vallási, sem alkotmányos érületével.

A rendek természetesen semmit sem tudtak a titkos tanácsban lefolyt jelenetről. Az ugyan e napon tett sürgetésökre azon választ kapták, hogy várakozzanak. Ő felsége még nem határozta el magát, hanem más napra halasztotta el választát.²⁾ Kivánta tudni, hogy mit mondanak a katolikus rendek Thurzó jelöltetésére nézve.

E végből az esztergomi érsek által hivatta össze a legbefolyásosabb katolikus férfiakat, jelesen: a kalocsai érseket, a zágrábi és bosnyák főpapokat, a horvát bánt és Dóczy Andrást. Ezek az urak azt találták, hogy Thurzó megválasztása ellen nagy akadályul szolgál ugyan vallása; de mégis alig lehetne őt mellőzni, mert megtörténhetnék, hogy a rendek erőszakosan is megválasztván őt, egyenesen feltolják ő felségére, hogy erősítse meg.

Mindnyájan ama nézetben voltak, hogy ő felsége nem egykönnyen mellőzheti Thurzónak kijelöltetését, már csak azon oknál fogva sem, mert az, a dicsvágytól ösztönözötve, rosszra vetemedhetnék, s ebben a rendek követnék őt.

¹⁾ Jászay okmánygyűjt. Eredeti fogalmazványa megvan az állami levéltárban, hol a pontokra nézve Kremberg (?) ezeket jegyzi meg a margóra: »Haec... sunt Domino Comiti Turzoni per me in presentia S. M. ex. clausis aliis DD. intimis perlata, die 1. decembris circa horam 5 et. 6-tam.

²⁾ Lőcsői követek jelentése.

Egyébiránt javasolják, hogy ő felsége még keményebb hangon követelje a rendektől, hogy ők jelöljenek ki, és a király válasszon. De ha ez nem sikerül, s Thurzót ő felsége kijelöli, kötelezni kell őt, hogy a kath. vallást, a papság és ő felsége érdekeit nem fogja esorbitani. Hogy csupán eretneknek jelöltessenek, nem tanácsos, mert ennek okát a kath. világ nem értené. A katolikusokat mellőzni nem lehet. A tényt előzetes például használhatná fel az ellenfél, s megtörténhetnék, hogy jövőre katolikusot választani vagy nem akarna vagy nem merne. Ezért jobbnak látták, hogy ha katolikusok és protestánsok vegyesen jelöltetnek. Ha ezek közül Thurzó nyer többséget: jó — elérte, a mit keresett; ha kisebbségben marad: még jobb, mert ő felségének kívánsága teljesülend a katolikus nádorra nézve.¹⁾

A rendek még az nap, t. i. decz. 2-kán, átüzentek a bibornokérsekhez, hogy ne tegyen nehézségeket a nádorválasztás körül; legyen azon, hogy az erre vonatkozó törvény tiszteletben tartassék. Forgách érsek diplomatische válaszolá, miként ő mindig azon törekedett, hogy hazájának szolgálatot tegyen.

Ez alatt a király, a meghallgatott vélemények alapján, végre arra határozta el magát, hogy enged a rendek akaratának és hogy a katolikusok közül Forgách Zsigmondot és Erdődi Tamást, a protestánsok közül pedig Thurzó Györgyöt és Széchy Tamást fogja jelölni.

Thurzó látta, hogy mind a rendek, mind a király őt akarják megválasztani; de nem volt titok előtte az sem, hogy mind a király, mind a rendek más más érdekből Ugy látszik, hogy szerette volna a legfőbb méltóságot elnyerni, de érezte, hogy megválasztása esetén nagyobb nehézségekkel kellend megküzdenie, ha most valamely párthoz csatlakozik, mint ha a két ellentétes érdek között a közvetítő szerepét fogja játszani. Egész multja arról tanúskodik, hogy ő rendíthetlen hűséggel ragaszkodik a királyi családhoz; de másfelől hazája és vallása jogait sem tévesztette szeméi elől soha, valahányszor azok a királyi udvar részéről megtámadtatásnak voltak kitéve. Már Bocskay korában is ő volt a békítő, a köz-

¹⁾ Az esztergomi érsek és némely biztosabb tanácsosok véleménye a nádorválasztás tárgyában, decz. 2-kán. Jászay okmánygyűjteménye.

vetítő és engesztelő szellem. Most is azzá lett. Deczember 3-án azt a nehéz szerepet vállalta magára, hogy a rendeket a király akaratának elfogadására bírja. Megjelent tehát több főúr kíséretében a rendek ülésében; és valamint két nappal előbb a királyt a törvény tiszteletére figyelmeztette, — úgy most a rendek arra kérte, hogy méltányossági szempontból engedjék meg, miként a királynak némi előjoga legyen; annyival is inkább, mert a főrendi ház ebben már megegyezett. De a rendek erről hallani sem akartak. Kijelentették, hogy ők a már egyszer megalkotott törvénytől elállani nem fognak. A nádorválasztás joga az országgyűlést illeti, ők ahhoz ragaszkodnak.¹⁾

Kétséget nem szenved, hogy a rendeknek ezen határozottságát nagy mértékben fokozta a főpapságnak tapintatlan magaviselete. A löcsei követek naplójában olvassuk, hogy a főpapok nagy lármával követelték a rendek ülésén, hogy adassék meg ő felségének a kívánt előjog.²⁾ Az egész vitának az lett a vége, hogy egy bizottság választatott, mely a főrendekkel együtt írásban közölje az ország nézetét ő felségével. Deczember 4-én a titkos tanács újra összeült, hogy a rendek ezen harmadik felirata felett véleményt mondjon.

A titkos tanácsosok ezúttal felhagytak a további ellenkezéssel; csak arra fordították figyelmüket, hogy miként lehessen ő felségének jogait és tekintélyét megőrizni. Am hadd legyen meg a kijelölés a már említett személyekből; de ki akarják kötni, hogy a nádorválasztás illetén módjából ő felségére és utódaira nézve semmi sérelem ne következék.³⁾ Azt

¹⁾ Wie Her Thurzo herein khomen ihn angezeigt das sie nicht weichen fou dem einmahl gemachten Artickel, sondern die Lantschaft sol macht haben dem palatino zu erwählen.

²⁾ bey anderthalb stand daraus bleiben die pfaffen und ihr Anhang gewaldig geschrienen man sol ihr Majestät zue lassen, hernach per voces gefragt, aber die aus Oberungern den platz behalten . . . Die pfaffen und ihr Anhang wöllens gern auf das alte Wesen gern bringen. Es ist zue Erbarmen das wir so schendlich die zue allir müssen so verliegen den der teufel ist aus der Höllen wider frei worden. Löcsei követek jelentése.

³⁾ Sua Mtes priori propositioni personarum pro hac vice inhaeret, nihil tamen hoc modo Electionis sibi aut suis successoribus praeiudicatum posse. Titkos tanácsí jegyzék, Jászaynál.

is kívánják hozzá tenni, hogy ezután mindenkinek szavazata a régi szokáshoz képest szabadon meghagyassék.¹⁾

Ennek alapján más nap kiadatott a királyi válasz. Ebben Mátyás csodálkozását fejezte ki a felett, hogy némelyek nem véve figyelembe az ő kegyességét, melynél fogva több kérelmeket teljesítette, a végzések és királyi jog ellenére oly makacsul ragaszkodnak kívánataikhoz, s oly jogot tulajdonítanak magoknak, mely a királyt illeti meg. Nehogy azonban e miatt az országgyűlési tárgyalások fenakadjanak, a kijelölt személyek mellett megegyez ugyan a rendek választásában, de azon óvással, hogy ő miatt az ő és utódainak királyi joga csorbulást ne szenvedjen. Kiköti ennél fogva, hogy a nádorválasztás után, e választás módzata, ha lehet, még ezen országgyűlés alatt még egyszer tárgyalás alá vétessék s a jövőre nézve pontosabban meghatározassék. Mire nézve ő felsége igyekezni fog kellő okmányokat beszerezni.²⁾

A rendek azonban úgy voltak meggyőződve, hogy a nádorválasztás módja felett egyáltalában nem szükséges újra tanácskozni, mivel az a múlt évi törvényben elég világosan van körülírva.

Ennél fogva más nap, decz. 6-kán, fájdalukat jelentették ki a királyi leirat felett, mely az ország jogait kétségbevonja. Három okból sürgetik újra a nádorválasztás ezen módjának megtartását:

1. Már a múlt országgyűlésen ki lett mondva törvényileg, hogy ő felsége négy egyént jelöljön, a kik közül a rendek egyet választzanak. E módzatot nemcsak követte már maga ő felsége, hanem a többi törvényekkel együtt szentesítette is, mitől tehát, mint törvénytől, nem lehet elállaniok.

2. E törvényben még az is meg van határozva, hogy a nádor halála esetében, ha ő felsége új nádorválasztást nem akarna eszközölni, az országbíró, vagy ennek híjában a tárnokmester tartozzék nádorválasztó országgyűlést összehívni.

3. Valóban nem látják, mi kisebbség hárulna e módzattól a királyra, mely módzattal jogot ad neki nemcsak négy személyt kijelölni, hanem még a választottat is megerősíteni.

¹⁾ Zu inseriren zum beschluss ut imposterum nullibet votum suum liberum relinquunt, iuxta antiquum usum et consuetudinem. U. o.

²⁾ Acta Dietaalia, eredeti fogalmazat.

Kérik tehát ő felségét, nyugodnék meg minden feltétel nélkül hű rendeinek törvényes kívánatában. ¹⁾

Különben egyáltalában igen nagy zavar volt tapasztalható a nádorválasztás módozataira nézve mind a királyi udvarban, mind az ország rendei között. A papi párt, azon reményben, hogy sikerülni fog valamely módon többséget szerezni a kath. vallásu nádor számára, új meg új nehézségeket támasztott a szavazásra jogosultak tekintetében.

Az udvarnál Himmelreich Tibor kir. udvari titkárt azzal bízták meg, tudná meg hitelesen, mily módon választatott meg nádorrá gróf Nádasdy Tamás. Utasítva volt a király nevében, hogy titkon hívná fel Istvánffy Miklós alnádort, ki már Nádasdy nádorsága idején is az udvarnál volt, hogy valamely káptalannál erről letett hiteles vallomását küldené be ő felségének. A magyar tanácsosokat megkérdezte ő felsége, hogy hol szokták az előtt az országos üléseket tartani?

Az országos rendeknél is felvetették e kérdés, még pedig a papság által, mely midőn a kir. bányavárosok szavazati jogát megszorítani igyekezett, másfelől a káptalanoknak több jogot kívánt juttatni.

Deczember 7-ki országos ülésen összeírták a szavazók névjegyzékét, természetesen nagy zaj között, mivel az egri káptalan és a papság kifogásokat tett némelyek ellen. Végre megkezdődött a szavazás a király által kijelölt férfiakra. A katolikus papság Erdődi mellett nagy izgatást követett el; de annak daczára is csak ötven és egynehány szavazatot birt összehozni. A nagy többség a protestánsok jelöltjére: Thurzó Györgyre szavazott, a ki hitfeleinek nagy örömeire 150 szavazattal megválasztatott Magyarország nádorává. ²⁾

Másnap a rendek a templomba gyülekeztek, hogy hálát adjanak istennek a szerencsés választásért. Felhangzott a Te Deum laudamus hatalmas éneke, melynek elzengése után szép alkalmi beszédet mondott a lelkész Ezsaiás prófétának 49-ik fejezete alapján.

¹⁾ Jászay okmánygyűjteményében.

²⁾ Lőcsei követek jelentése szerint Her Thurzo hat anderthalb hundert stümmen gehabt, Her Erdődi etlich und 50; got von himmel wolle ihr gnaden glück und heil, beständige gesundheit, langes Leben verleihen Amen!

Az isteni tisztelet után a nádor, kíséretével együtt, lakására vonult vissza. A rendek és főurak mind oda gyülekeztek, kivéve a katolikus urakat és főpapokat. ¹⁾ Majd elkísérték őt a várba, hol Thurzó, az eskü letétele után, egy szép beszédet mondott, melyben ő felségének és a hazának szerencsét és boldogságot kívánt. A várból ismét haza kísérték őt a rendek, kivéve a bibornokot és követőit, a kik külön mentek. ²⁾

Másnap, t. i. decz. 9-én, midőn a rendek összegyülekeztek, tudtokra adatott a királynak azon óhajta, hogy mivel már most a nádor megválasztva és megerősítve van, ideje volna hozzá látni a királyi propositiók tárgyalásához.

De a rendek kijelentették, hogy »előbb az isten országát kell keresni«, minél fogva mindenekelőtt azon békeháborítók megbüntetését követelik, kik a nagy-szombati prédikátorokat hivatalaikból és lakaikból erőszakosan kihányták. Hiába jött a főrendek részéről Révay Péter és Széchy Tamás csillapítani a kedélyeket, a felelet csak az volt, hogy mindenekelőtt a protestánsok sérelmét kell orvosolni.

IV.

Deczember 9-én a nagy-szombati esemény képezte a tanácskozás tárgyát.

Ugyanis Forgách Ferencz bibornok-érsek, nem törődve az ország törvényeivel, semmiképen nem akarta megtűrni, hogy az ő székvárosában eretnek templom és iskola legyen.

A város tanácsa, mely nagyobb részben katolikusokból állott, Forgách tanácsára, tiltakozott az ellen, hogy Nagyszombatban a protestánsok befészkelhessék magokat; fenyegetőzött, hogy a kalvinfelekezetbelieket, mint idegeneket, szabad királyi városi szabadalmánál fogva, a városból ki fogja űzni, templomukat és iskolájokat pedig bezáratja és eltiltja.

Illésházy nádor, kihez a fenyegetett protestáns hitközség folyamodott, 1609. márcz. 24-kéről Bazin városából kelt paran-

¹⁾ Haben sich auch alle Magnates hier versammelt ausgenhomen die Catholische Heren und pfäfen . . .

²⁾ Dem Heru Thurso allesampt wider von Schlos das geleit zue haus geben, ausgenomen der Cardinal sampt seinen Anhang sonderlich gegangen . . . Lőcsei követek jelentése.

csával meghagyta a városnak, hogy a protestansokat ne merje háborgatni vallásuk szabad gyakorlatában. Figyelmeztette a tanácsot azon országgyűlési határozatra, mely a királyi városokban megerősíti a szabad vallásgyakorlatot, mely határozat ellenében semmiféle más királyi szabadalom nem érvényes azon jogelv szerint, hogy a király s az ország rendei törvényt szereznek és megsemmisítenek.

De a város többet adott a bíbornokra, mint a nádorra, s követelte, hogy a protestans pap, az iskolatanítóval együtt, hagyja el a várost.

Ezek azonban, bizva a nádor tekintélyében, és a törvény erejében, nem mozdultak. Erre a Forgách által felizgatott ¹⁾ tanács, felbátorítatva azon körülmény által, hogy Illésházy nádor időközben meghalálozott, erőszakhoz nyult. Törvényszék elé idézték Rátkay György ref. predikátort és Makai Máté iskolatanítót; s midőn ezek megjelenni nem akartak, szept. 27-én egy durva tót poroszlót küldöttek értük.

A törvényszék mind a kettőre kimondotta az ítéletet, hogy három nap alatt hagyják el a várost. Következett a végrehajtás.

Október 16-án, írja a megtámadott prot. pap és tanító, »hatalmasul rákerekedtek a predikátor házára a polgárok, és feldühödve megesküdtek, hogy addig sem nem isznak, sem nem esznek, míg a predikátort és az iskolamestert ki nem vetik a városból. Négy tanácsbeli, a fertálmesterek és darabantok jelenlétében, oda rendelt szekerekre rakatták portékájukat, felrakván azután feleségével, gyermekeivel a predikátort is, s azonképen az iskolamestert. A felekezet hívei megjelenvén, nem mulaszták el részvétőket tanusítani, de a nagyszámu katolikusok fenhangon kiáltották: »csak menjenek oda a homét jöttek; senki sem adott nekik engedelmet arra, hogy itt megtelepedjenek.« A város határából ekkép erőszakkal kivitt predikátor és iskolatanító először csak hitfeleik könyörülete által karoltattak fel; de csakhamar felkaroltattak az összes protestans rendek által is.

¹⁾ Asztalos András ref. tanító, Szenczi Molnár Alberthez írott leveleiben panaszkodik, hogy az izgatás az érsektől, a püspököktől és a káptalanától ered. V. ö. *Ipolyi, Veresmarti élete.* 372. l.

A nagyszombati protestáns gyülekezet ezen ügyét az országgyűlés elé hozta, a rajta és tanítóin ejtett durva sérelmek orvoslását mind a királytól, mind az új nádortól, Thurzó Györgytől követelte. E mellett követeket küldött Pozsonyba, kik az országgyűlés főurait, a vármegyék és városok követeit személyesen is felkérjék ügyök pártolására. ¹⁾

A nádorválasztás után tehát mindenekelőtt ezen sérelem orvoslását követelték a rendek. A katolikus párt, melynek élén az egész botrányt rendezett Forgách bíbornok állott, a kath. vallás előjogaira és a király tekintélyére hivatkozott. Ugy viselték magokat, mintha előttök a bécsi béke és a nem rég hozott törvény nem léteznék; mintha a király kénye-kedve szerint adhatna ki törvényellenes rendeleteket, a katolicismus előnyére és hasznára. Természetes, hogy a miatt nagy zaj támadt a rendek között. Felhozatott a jezsuiták üzelmé, Pete Márton testvérének erőszakoskodása, s több oly eset, mely a kédélyeket a legnagyobb mértékben felizgatá. ²⁾

A nagyszombati reformátusok ügyének védelmére, illetőleg az erőszakos tanács elleni vád emelésére Szegedi Gáspár, Bédi Pál és Tarnóczy Miklós vállalkoztak. Ez utóbbi határozottan követelte, hogy a ref. predikátor az iskolatanítóval együtt helyeztessék vissza hivatalába s ezentúl mindketten a város költségén tartassanak fel. A vádirat némely pontjai ellen Lipesei András tiltakozván, indulatosan felkiáltott: az nem igaz!

Szegedi ezért széksértéssel vádolta Lipeseit, s elégtételt követelt. Ektelen zaj és lárma következett, melyet csak nehe-

¹⁾ *Asztalos András*, tekintélyes nagyszombati ref. polgár, kinek házában volt a prot. iskola, nov. 28-káról kelt levelében ezeket írja Szenczi Molnár Albertnek: »Miután ily nagy véletleni violentiát, erőszakot eslekedtek rajtunk, most országgyűlése lévén Pozsonyban, no immár az ország előtt vagyunk dolgunk. De még elő nem vettetett, míg palatinust nem választanak Illésházy helyett. Az urakat eléggé sollicitáltuk és a vármegyéket. Felette ajánlják magukat. Jó reménységgel vagyunk, hogy ismét béhozhatjuk a predikátort és scholát is. Isten legyen oltalmazónk, a ki Izráelnek Ura, ki nem aluszik, sem nem szunyad, szőgyonítse meg az ő sz. igéjének háborgatóit... V. ö. *Ipolyi, Veresm.* XIV. Fej. 376. l.

²⁾ Lipesei követek jelentése.

zen lehetett lecsendesíteni. Voltak olyanok, a kik a papokat ki akarták dobálni. ¹⁾

A felvidéki protestans követek követelték, hogy Pete Márton és testvére a jezsuitákkal együtt pörbe fogassanak; különben mindaddig, míg ezek nem bűnhődnek, semmiféle más tárgyat nem vesznek elő. Az új nádor azzal nyugtatta meg őket, hogy ki fogja hallgatni a vádlottakat, és azután három nap múlva ki fogja mondani az ítéletet. Meg is tette.

Maga elé idézte az illető követeket. Ezek kétségtelenül Forgách bibornok tanácsára, a városhoz fordultak új utasításért, s azon kívül még két, vagy három képviselő küldését kérik, hogy annál hatályosabban léphessenek fel a nádor előtt. De itt nem lehetett úgy erőszakoskodni, mint otthon Nagyszombatban; azért a követeknek számbeli megerősítése egészen fölöslegesnek bizonyult be.

Az országos rendek decz. 16-kán tartott ülésökben újra elővették az ügyet. Egész nap folyt felette a vita. A főpapság, s ennek élén Forgách bibornok, erősen védelmezte magát s a kath. egyház előjogait. S midőn látta, hogy a közhangulat nagyon kedvezőtlen reá nézve, felkelt, és a többi főpapokkal elhagyta a termet. De a rendek kimondották, hogy az elfűzött protestáns lelkészt és tanítót vissza kell helyezni hivatalukba, a város pedig bírságot fizessen.

Különös, hogy a míg ezek történtek Pozsonyban, s Thurzó a törvény védelmét biztosítani kívánta hitfelei számára, addig Forgách bibornok, ki különben sógora volt Thurzónak, mindent elkövetett, hogy Nagyszombatban a protestans lelkész megtelepítését megakadályozza. A nála megjelent városi kath. követeknek szívére kötötte, hogy ne engedjék az eretnek papokat a városba jönni; s ha merészelnének bejönni, dobják ki őket a város falain keresztül. A maga részéről biztosította őket a felől, hogy kész a végletekig menni, készebb életét feláldozni, mintsem megtérni, hogy többé valamely predikátor bevezetessék. ²⁾

¹⁾ Es geschah ein gros geschrei, man soll ihm in alle pfaffen raus stossen es hat gar ein wenig gefehlt, das nicht geschehen... Löselei követek jelentése.

²⁾ Ipolyi, Veresmarti, 378. l.

Thurzó, ismervén Forgách szenvedélyes természetét, nem sokat adott az ilyen fenyegetésekre. Megtartotta higgadtságát; elnyomta keblében a fájdalmat és bosszút, s egyedül a törvény alapjára helyezkedett. Azon volt, hogy az eléje vitt ügyet mind a két résznek megnyugtatóra intézze el. Az országgyűlés többsége ugyan azt követelte, hogy a nagyszombati városi tanács felelősségre vonassék; de ő mellőzni óhajtván a bosszúállást, akkép döntötte el az ügyet, hogy Nagyszombat városa tartozzék a királyi biztosok által visszahelyezendő predikátort és iskolamestert befogadni. Ezt végrehajtani követeli nádori tekintélye, még akkor is, ha bibornok sógora a végletekig akarná is feszíteni a dolgot. De azt, hogy a város bírságot fizessen s a predikátort és iskolamestert közkölségen tartsa, nem tartotta szükségesnek megítélni.

Decz. 19-én külön parancsot küldött a városhoz, melyben ezen ítéletét közölvén, hangsúlyozza, hogy ez ítélet az országgyűlés közbenjárására és megnyugvásával hozatott. Ezen ítélet végrehajtásával Herman Márton és Bajcsics Péter kir. biztosok bizattak meg, kik deczember 28-kán érkeztek Nagyszombatba, s a ref. pap és tanító visszahelyezését végrehajtották. ¹⁾

De Forgách semmiképen sem tudott e tényekbe belenyugodni. 1610. jan. 5. kelt levelében megtámadta Thurzót, s figyelmeztetö őt arra, hogy a király csak azon feltétel alatt engedte meg a predikátor visszahelyeztetését, ha ez által a város sérelmet nem szenved, s ha csak magán istentiszteletet tart hiveivel. Ő azt közölte a városi tanácsal és a közönséggel is, s ettől semmiesetre sem fog eltérni. Azért felkéri a nádort, igyekezzék idejekorán elejét venni a bajnak, mert ő a felelősséget el nem vállalhatja.

Thurzó azonnal felelt ezen fenyegetö levélre, s tudtára adta a városnak, hogy a felmerült viszálynak elejét akarván venni, rendeli, hogy a felekezetnek, a királyi határozat folytán, joga van predikátort és iskolamestert tartani a számukra kijelölt helyiségekben.

¹⁾ U. o. 399. l.

A míg a nádor és érsek között ezen harez tovább folyt, addig az ausztriai rendek követsége is nagy nehézségeket gördített a magyar rendek tárgyalásai elé.

A fentebb említett négytagú követség, melynek tagjai b. Tschernembl György Erasmus, b. Stahrenberg János, Windischgrätz Vilmos és Starzer Zachariás valának, december 8-kán érkezett Pozsonyba.

Ezen küldöttség vezére Tschernembl volt, ki alapos tudományos képzettségével, őszinte egyenes jellemével, rettentetlen bátorságával és kétségbevonhatlan hűségével Mátyás tiszteletét is kívívta magának. Mindenkor meg tudta különböztetni a szabadságot a szabadosságtól, a törvényes ellentétlást a lázadástól, a vallásos meggyőződést a rajongástól. Kíváncsian neki köszönhető, hogy az ausztriai protestáns rendek, minden elkezeredésök mellett, nem fordultak idegen fejedelmekhez segítségért, hanem csak protestáns hitfeleik közbenjárását keresték.¹⁾

A küldöttségnek utasítása volt, hogy 1) a meghódolási resolutio kihirdetését követelje a királytól; 2) hogy a polgári rend mellőzését ne tűrje s a nélkül semmiféle audientiat el ne fogadjon; 3) hogy a magyar rendeknél, mint szövetséges társaknál, jelentkezzék, a szenvedett sérelmeket nekik előadja, s ezeknek megszüntetése érdekében közbenjárásra felkérje; 4) vitatkozás esetében valamely tag csak a többi küldöttek értesítése után beszéljen.

Ezen utasítás értelmében a küldöttség mindenek előtt a királytól kért kihallgatást; azután pedig az új nádornál tisztegett.

A király nem tagadta meg kereken a kihallgatást, de mégis kijelentette, hogy csak a két felső rendet fogadhatja, a polgári rend követői nélkül.²⁾ A küldöttek azonban, kapott utasításukhoz ragaszkodván, e feltételt el nem fogadták, és a

¹⁾ Zur Charakteristik des Freiherrn Georg Erasmus v. Tschernembl und zur Geschichte Österreichs in den Jahren 1608—1610, von Jodok Stülz. — Archiv für Österr. Gesch. IX. 169—226.

²⁾ *Rationes, cur Sua R. Mtas Civitates suas proprias et sibi specialiter juratas in legationibus Aug. Conf. admittere non potuerit* . . . Jászay gyűjt.

kitűzött órára nem is jelentek meg a király előtt, hanem megjelentek Thurzónál. Mindenek előtt örömeiket és szerencsevánatukat jelentették ki a választás eredménye felett. Küldetésök czéljáról beszélve Tschernembl, mint szószóló, előadja, hogy utasításukhoz képest kihallgatást kértek ő felségénél; de addig még nem tudják, hogy ki lesznek-e hallgatva vagy sem. Azonban félnek, hogy az udvari tanácsosok azon működnek, miszerint ügyüket elő ne terjeszthessék a rendeknek. Azért kéri a nádort, engedje meg, hogy a következő napon — decz. 10-kén, megjelenhessenek a rendek gyülekezetében és ott előadhassák küldetésök czélját.

Thurzó udvariasan fogadta a küldöttséget, de arra, hogy a következő napon megjelenhessenek a magyar országgyűlésen, nem nyújtott kilátást. Egyébiránt reményét fejezte ki arra nézve, hogy ő felsége ki fogja őket hallgatni. Azon esetben, ha ez nem történék meg, a magyar rendek előtt bizonyosan meg fognak jelenhetni. Bizalmasan tanácsolta nekik, hogy panaszaik rövid tartalmát közöljék a rendekkel is, hogy ezek ahhoz képest vehessék szavukat az eldöntés mérlegébe.

Ugy látszik, hogy eleinte a rendek is azon nézetben voltak, hogy nem lehet a küldötteket kihallgatniok, míg a király nem fogadja őket. Ezt mutatja Mátyásnak azon levele, melyben nagy meglepődését fejezi ki a felett, hogy a magyar rendek nem hallgatták ki az ausztriai küldötteket. Előadja ott, hogy a tegnapi napon délutáni négy óra volt számukra kitűzve, de nem jelentek meg. Elvárja továbbra is a magyaroktól, hogy mindaddig nem is fogják kihallgatni, míg ő nem végez velök.¹⁾

Egy másik levelében előadja, hogy ő hajlandó volt elfogadni az ausztriai rendek követőit, de csak úgy, hogy a polgári rend különválva jelentkezzék. Azonban a követek nem jelentek meg.

Világos ebből, hogy a király erősen számított a magyar rendek abbeli lovagiaságára, hogy a királyi tekintélyt fel fogják tartani az ausztriai küldöttekkel szemben. Azonban ebben csalódnia kellett, mert a magyar rendek belátták, hogy a követek utasításaiknál fogva nem tehetnek eleget ő felsége kíváná-

¹⁾ Jászay okmánygyűjt.

tának. Arra pedig, az előzményeknél fogva, erkölcsileg voltak kötelezve, hogy mint szövetséges társaikat legalább kihallgassák. Thurzó közbenjárásának végre sikerült kieszközölnie, hogy decz. 14-kén megjelenhettek a magyar rendek gyűlésén.

Tschernembl, mint a küldöttség vezetője, a rendek feszült figyelme mellett, s egy latin nyelven elmondott hatásos beszédében füstölte az ausztriai protestánsok sérelmeit. Előadta, hogy a Ferdinand és Miksa királyok által engedett szabadságaiktól megfosztatnak; hogy a mostani király által kiadott resolúciónak egyetlen pontja sem tartatik tiszteletben, sőt napról napra újabb sérelmek halmoztatnak fel. Hivatkozott arra, hogy a városi rendet, mely a többi rendekkel mindig össze volt kapcsolva, vallási tekintetben most is minden áron el akarják szakítani a két főrendtől, s nem engedik, hogy annak sérelmei ezekéivel együtt tárgyalassanak. Ime, most is hatszor ismételt kérelem után, sem sikerült a királynál kihallgatást nyerniök, ha csak a városi rend külön nem választatik. Hogy az mennyiben ellenkezik utasításaikkal, s mennyire sérti a többi rendeket, kiténik azon iratból, melyet a protestáns rendek november 1-jén nyújtottak át a királynak. A király ugyan igéri, hogy be fogja váltani szabadságaik biztosítására adott ígéreteit; de az eredmény ellenkezőt bizonyít. Igér orvoslást, de azért sérelmet kell szenvedniök; szabadságot hirdet, de szolgaságot tapasztalnak; békét ajánl, egyetértést, csendet és összetartást emleget, de ellenségesség és egyenetlenkedés magvai szóródnak el szemeik előtt. A baj nem szűnik, sőt szaporodik. Ő felségét a királyt senki sem vádolja, mert ismeretes az ő atyai indulata, úgy a protestánsok, mint a katolikusok iránt; ő mindenkinek panaszát meghallgatja, de mit ér mindez? Ausztriában a fejedelmet azok veszik körül, a kiknek méltósága megrontja a hazát. Mindazáltal nem vezetett még el reményök; biznak a magyarok szövetségében, melyet a közjó érdekében ők továbbra is fenn akarnak tartani; mert tudják, hogy a mint a múltban üdvös volt ez Magyarországra nézve, midőn a korona visszahozatalában ők is hasznos szolgálatot tettek, úgy kétségen kívül üdvös lesz most is, ha a sokat hányt-vetett Ausztriát Magyarország rendei, viszont jóakarólag támogatni fogják.

Ezért jelentek meg ez alkalommal, hogy a magyar rendeket kérjék, miszerint szövetségüket még ezen országgyűlés bezárása előtt a törvénykönyvbe ¹⁾ iktassák; továbbá, hogy ő felségénél, akár közbevetés által, akár más alkalmas úton kieszközöljék, hogy a prot. rendek nov. 1-jén benyújtott iratukra kedvező resolútiót kapjanak; jelesül:

1. hogy ő felsége a protestáns polgárok rendjét ezentúl ne engedje tőlök elválasztatni;

2. hogy az egész bécsi békekötés Ausztriában minél előbb végrehajtassék;

3. hogy a hivatalok és méltóságok valláskülönbség nélkül oly alkalmas egyéneknek juttassanak, a kiket a tartomány rendei fognak ő felségének ajánlani;

4. hogy mindazon sérelmek, melyek eddig a bécsi békekötés ellen elkövetettek, minél hamarébb megszüntessenek, s bűnhődjenek azok, a kik vakmerően merészeltek ellene vétetni;

5. végre, hogy a lovas és gyalog katonaság minél előbb szétbocsáttassék.

Ezek után kijelentették azt, hogy ha netalán kétség merülne fel e tárgyban, ők hajlandók bővebb felvilágosítást is nyújtani. Végül hangsúlyozzák, hogy ők a katolikusokkal békében és egyetértésben akarnak élni, ügyöket még egyszer a rendek figyelmébe ajánlják.²⁾

A beszéd nagy hatást tett a jelenlevőkre.

A magyar rendek felkarolták szövetséges társaiknak ügyét, s decz. 16-kán, a magyarok sérelmei mellett, külön feliratban terjesztették elő abbeli kérelmököt, hogy az ausztriai rendek panaszai még ezen országgyűlés bezárása előtt intéztesse nek el.

Miután, ugymond, bizonyos súlyos és üdvös okoknál fogva, ő felségének akaratából Magyarország rendei és a szomszéd tartományok, jelesül pedig felső és alsó Ausztria között egy

¹⁾ Ut confœderationem nostram albo seu regio libro inseri haud gravate inbeant.

²⁾ A beszéd szövege az Ottensheim várában őrizett kézirat után közöltetik *Archiv für Österr. Geschichte* IX. 203—211. lapokon. Töredékesen: *Raupach*, *Evang. Österr.* IV. 267. és 268. l. Némoly kihagyásokkal közli *Katona* is XXIX. k. 215—220. l.

szent szövetség kötöttet, s azt a többi rendekkel együtt a polgári rend is aláírta; a már egyszer megkötött szövetséget megsérteni nem tartják illőnek. Az evangyéli vallású ausztriai rendek, kik az említett szövetség alapján némely követeket ide küldötték, arra kéri az ország rendeit, hogy őket, az évi megegyezés és a bécsi béke értelmében, nemcsak mint főrendeket és nemeseket, hanem mint városi polgárokat külön rendnek ismervén el, jogaikban sértetlenül hagyni s ezt Ausztriában minél előbb kihirdettetni kegyeskedjék; hogy azon városok protestáns vallású rendei, mint negyedik rend, a két főhercegségben másoktól el ne különíttessenek; hanem, hogy szükség esetén szabadjon nekik összejönniök és másokkal együtt ő felsége előtt is meghallgattassanak, úgy a mint az Ferdinánd és Miksa királyok idejében volt; hogy továbbá valamennyi hivatal valláskülönbség nélkül osztassék az arra való személyeknek; hogy végre ő felsége minél előbb adjon választ azon felíratra, melyet a protestáns rendek Bécsben nov. 1-jén átnyújtottak nekie, s az abban felhordott sérelmek megszüntetessenek. Mely ügyekben, mivel csak azt kéri, a mi méltányos és a mi a közbéke előmozdítására és ő felsége javára látszik szolgálni: kéri, hogy ő felsége ez országgyűlés bezárása előtt méltóztassék mindezeket kegyesen teljesíteni. ¹⁾

De a király azt válaszolta, hogy az osztrák rendek sérelmei nem tartoznak a magyar országgyűlés elé. Azokat ezután is Ausztriában kell tárgyalni, hol nemcsak az evangyéli két rend, de mind a négy rend jelen lesz. Ennélfogva a magyar sérelmekhez csatolt ausztriai sérelmeket figyelembe nem veheti; de megígéri, hogy ez ügyek tárgyalhatása céljából külön országgyűlést fog összehívni Ausztriában. ²⁾

¹⁾ *Katona*, XXIX., 221—222. l.

²⁾ Quod denique Austriacos attinet, quorum Status et Ordines Regni Hungariae in suis gravaminibus fecere mentionem, cum horum negotium plane Austriacum sit, et hanc Hungaricam Dietam neque etiam gravamina Hungariae concernat, sed in Austria haecenus tractatum fuerit eoque spectet, et imposterum quoque ibidem tractari necessum sit, quod illud non hos solum duos August. Confessionis Status, sed omnes quatuor ex aequo respiciat, ideo etiam Sua Majestas hanc Statum et Ordinum intercessionem, gravaminibus Hungaricis insertam, ut inter gravamina Hungariae minime acceptare potest; habitura tamen est Sua Majestas etiam

E határozat ellen, alkotmányosság szempontjából, alig lehet valamit felhozni; de ha figyelembe vesszük azt, hogy Mátyás a pozsonyi szövetséget maga alkotta, hogy e szövetségnek főcélja volt a vallási szabadság biztosítása, hogy ezt több tartományok rendei vele együtt aláírták: akkor ez nem egyéb, mint az önmaga által alkotott kelezésből való kiszabadulásnak kísérlete. Tagadhatatlan, hogy ő ama szövetség által olyanra kötelezte magát, a mi ellentétbe hozta őt a pápa és a német birodalom kath. fejedelmeinek véleményével és saját lelkiismeretével. Bármely irányban határozott, mindig elégedetlenséget támasztott vagy az egyik, vagy a másik félnél.

A Pozsonyban levő ausztriai követek, e határozat után, csak Thurzó György nádor által érintkezettek a királyiál. December 29-én arra kérték őt, tudakolná meg, hogy mikorra gondolja ő felsége összehívni a megígért ausztriai országgyűlést? továbbá könyörögjön nekikben, hogy a harmadik rendet ne szakítsa el a többi rendektől; s végre, hogy a katonaság bocsáttassék el. Thurzó eljárta a dologban lelkiismeretesen. Az országgyűlés megnyitásának napjával 1610. február 2-ka tüzetett ki.

Erre Tschernembl december 30-kán hosszabb emlékiratot nyújtott be Thurzónak, melyben az országgyűlés napjába belenyugszik ugyan, de a király által felhozandó sérelmeket előbb kellene közölni, különben a propositiók tárgyalásába nem bocsátkozhatnak. A harmadik rendet semmiképen sem lehet elkülöníteni a többiektől. A katonaságra vonatkozólag az a nézetök, hogy mivel a protestánsok a magok költségén tartják fel a védelmökre kész katonaságot, illő dolog, hogy a katolikusok is a magok zsebéből fizessék katonáikat.

A nádor január 1-ső napján újra megjelent a király előtt, és a titkos tanácsosok jelenlétében terjeszté elő az ügyet. Véghatározása a királynak, melyet Thurzó és Trautson közöltek velök, ez volt:

1. hogy ő az országgyűlést febr. 3-kán okvetlenül meg fogja tartani, s annak összehívását már el is rendelte;

lucius intercessionis in re assumptione Austriacae Dietae condignam rationem. *Rovpach*, IV. 268. l.

2. hogy valamennyi sérelmet meg akar orvosolni;
3. hogy a városok rendi jogait nem vonja kétségbe, de csak bizonyos feltétel és különbség mellett, mit az összes rendek fognak eldönteni;

4. hogy a katonaság elbocsátását nem ellenzi.

Január 2-kán újra megjelentek az ausztriai rendek a magyar országgyűlés termében, hogy meghallgassák a rendek határozatát. A nádor, az ország valamennyi karainak és rendeinek nevében, előadta, hogy mit eszközöltek ki a magyarok, közbenjárásuk által, az ausztriai rendek számára. Elmondotta a fentebb idézett pontoknak tartalmát. Azután pedig kijelentette, hogy a magyar rendek el vannak határozva az ausztriai rendekkel kötött szövetséget sértetlenül fentartani, s azt a magyar törvénykönyvbe iktatni. Végül barátságos üdvözlétket jelentvén és üzenvén az összeülendő ausztriai rendeknek, a további támogatásról is biztosítja őket.

Erre felállott Tschernembel, és ismételve hangsúlyozván az ő kívánságaik méltányos voltát, fájdalmit fejezte ki a fölött, hogy a király a harmadik prot. rendet a többiekkel együtt mindeddig elfogadni nem akarta, holott Ferdinánd császár soha sem zárta ki őket. Ha a katolikus polgárok nem különíttetnek el a többiektől, méltányos, hogy a protestánsok se különíttessenek el. Mert ha ezek ügyét elhanyagoljuk, akkor az ausztriai összes városok rendjét, mely többnyire protestáns polgárokból áll, vetették el, miből nem kis sérelem fog hárulni Ausztriára és Magyarországra. A protestáns városok rendje, más rendekkel egyetemben, mindig résztvevett a szövetségnek és a békének, valamint a magyarok jogának és szabadságának védelmében. Épen úgy, mint más rendek, készek voltak ezek a magyarokat jogaikban és szabadságaikban támogatni, s jogos és törvényes ügyökért halálra is készeknek nyilatkoztak... Az ő kívánságaik, melyeket nov. 1-jén benyújtottak, nem méltánytalanok, mert csak azt kívánják, hogy a király teljesítse ígérését. Ehhez nem kell tanácskozás. Egyébiránt örömmel és köszönettel veszi a magyaroknak ama határozatát, hogy a szövetség a törvénykönyvbe iktatott; viszont igéri a ausztriai három prot. rend nevében, hogy ők is híven megtartják a szövetséget és a szomszédi jó viszonyt.

Végül hálás köszönetét fejezi ki a magyar rendek közbenjárásáért, s kívánja, hogy ezen országgyűlés végzése az isten dicsőségére, a király, az ország és a szomszéd tartományok javára szolgáljanak.¹⁾

Ezzel a küldöttség visszatért Bécsbe.

V.

Könnyen érthető, hogy ily vallási viták mellett csak kevés idő maradt azon egyéb fontos ügyek tárgyalására, melyek a királyi propositiókban előszámláltak.

Egyik legbonyolódottabb, de egyszersmind legnehezebb kérdés volt a Bocskay korában elvett és eladományozott birtokok és jövedelmek visszaadása. Az ellenkező érdekeknek egész serege előtérbe nyomult. Az erdélyiek azért folyamodtak, hogy a Bocskay adományai épségben maradjanak.²⁾ Mások, különösen a papok, az ellenkezőt kérték.

A decz. 11-ki gyűlésen kimondatott, hogy az illetők adják elő okmányaikat, melyekből kitűnjék, ki hogyan és minő jövedelmek birja vagyonát. Az érdeklettek erre három napot kértek, ez meg is adatott, úgy azonban, hogy még azon napon mindenkinek be kell nyújtania igazoló okmányait. A ki nem nyújtja be, az elveszti ügyét.

Ugy látszik, hogy a jezsuita atyák akkor nyújtották be folyamodványukat a királynak, melyben a túróczi prépostságra vonatkozó inscriptió megvizsgáltatását kérik.

Tudomásunkra jutván — úgy mondanak — hogy az országgyűlésen az határozatott, miszerint mindenki még ma igazolja jogát: ők pedig a sellyei javakért semmit sem tehetnek, részint mivel egy év előtt onnét kizárattak, s hivatva meg nem hallgattattak, részint mivel az egyháziak közül senki sem sürgetheti, mivel azok senkinek sem adattak. Egyedül ő felségéhez folyamodnak tehát, a ki a patronátus jogán visszakövetel-

¹⁾ Archiv für Österr. Geschichte IX., 211—213. l. V. 6. *Katona*, XXIX. 222—225. lap.

²⁾ Die Legaten aus Siebenbürgen ihr schrift eingereicht ihr begeren wegen der donation, die Bocskay geben, in suis vigore zuverbleiben. Lőseki követek jelentése decz. 9-kéről.

heti, és alázatosan kéri, hogy a nádornak parancsolja meg, miszerint a tőröczyi prépostság inscriptióját, mely prépostságnak pátronusa ő felsége, megvizsgáltassa. ¹⁾

A sellyei jezsuiták ügyében nov. 8-kán maga a pápa is irt Mátyásnak levelet, melyben felhívja őt, hogy a jezsuitákat sellyei collegiumjaikba visszahelyezni sziveskedjék. ²⁾

Deczember 11-kén a nádornál folyt a tanácskozás ismét a birtokviszonyokról. Abban történt a megállapodás, hogy márczius elsején mindenki mutassa elő birtok-levelét, s igazolja ahhoz való jogát és a nótáni terheket.

Két nappal utóbb a sérelmek vétettek elő. Mindenek előtt összeírták, azután pedig decz. 15-kén nagy zaj között kezdték tárgyalni. A tárgyalás siettetését és a királyi propositiók elővételét sürgette a király; de csak 17-kén lehetett arra térni, mivel a sérelmek nagy halmazzá nőttek.

A papság erősen kikelt azon törvényezikk ellen, mely őt a tizedek feletti bíraskodástól azért tiltja el, mivel nem lehet ez ügyben perlő is, bíró is.

Elismerik a papok, hogy senki sem lehet a maga ügyének bírója. De itt nem is ez az eset áll, mert egy pap sem ítél a maga tulajdon ügyében, hanem más egyházi férfiak ügyében. Különbösen is, ha az egyházi bíró azért nem lehet bíró a papok ügyében, mivel egyházi ember, — ebből az következne, hogy világi ember sem lehetne bíró a világi személyek ügyében; polgár nem ítélhetne más polgár felett; nemes nem ítélhetne más nemes felett. De ha már minden vármegyének és minden városnak sőt falunak is vannak saját bírái, kik peres ügyeiket elintézik, mért ne lehetnének az egyháznak is saját bírái, kik vitás ügyekben ítéletet mondjanak? Ha a világi bíró ítéletében meg lehet bízni, mért kellene kételkedni az egyházi bíró ítéletében, a ki szintén esküvel van kötelezve arra, hogy személyválogatás nélkül mondja ki ítéletét? Vagy a világi ember esküje többet ér mint az egyházié? De tegyük fel — ugymond — hogy olykor akár tudatlanságból, akár kedvezésből a tör-

¹⁾ Ad Serenissimum ac Potentissimum Regem Matthiam etc... humilis revocatio in Memoriam Patrum Societatis Jesu in Hungaria. Acta Diaetalia. Orsz. levéltár.

²⁾ Fraknói, Pázmány P. és kora. I. 78. l.

vénynek meg nem felelő ítélet hozatik; akkor is van, épen úgy mint a világiaknál, magasabb forum, hová a sértett fél ügyét felebbezheti, s a rajta elkövetett igazságtalanságot megszüntetheti.

Arra nézve, hogy a tizedek ügyét a világi bírák vizsgálják és intézzék el, azt felelik, hogy az sok oknál fogva lehetetlen.

Először azért, mért a szellemi dolgokat rendesen tárgyalni a világiak nem képesek. Hogy pedig a tizedek joga szellemi és isteni dolog, az nem csak a sz. írásból, nemcsak a kánoni és polgári törvényből, hanem az ország jogaiból és alkotmányából is kitünik. Erről szól a Verböczy-féle Tripartitum bevezetése; továbbá Kálmán király Decretumának I. könyve 25. fejezete; Zsigmond 4-ik Decr. 1411: 6. Szilágyi Mihály Decr. 1458: 9. Mátyás I. Decr. 1462: 3. és a pozsonyi országgyűlés 1596: 55-ik t.-czikkelye.

Másodszor azért, mert a tized joga szellemi ügy lévén, a kánoni jog szerint ítélendő meg, miként azt az ország alkotmánya is világosan kifejezi, midőn meghagyatik, hogy a lelki ügyek a kánoni jog szerint bíraltassanak meg. Miből következik, hogy a laikusok, vagyis a világi bírák nem avatkozhatnak a szent szék ügyeibe, mert arra nincs is képességök. ¹⁾ Ez kitünik az 1553: 22; az 1557: 9; az 1563: 27; az 1567: 25. t.-czikkekből.

Ehhez járul az egyháznak régi szabadsága, mely annyi évszázadon át országos törvényekben mindedig megerősített, s melynél fogva a tizedek feletti bíraskodás kezdettől fogva mindig az egyháziak joga volt. A szokásos jog tripartituma szerint az egyházi kánoni jog ellen hozott rendszabály nem érvényes.

Harmadszor, a világi bírák azért sem bíraskodhatnak a tizedek ügyében, mivel a Tripartitum nem rendelkezik arról, hogy mily módon hozassék ítélet az egyházi forum elé tartozó ügyekben. Nem lévén törvény, hogyan lehet az ítéletet kimondani?

¹⁾ Cum nec capaces de juribus Canonice sed civilibus duntaxat, cognoscere; nulla enim est Laicis de Spiritualibus disponendi vel cognoscendi facultas.

Világos, hogy míg a Tripartitum nem rendelkezik az egyházi ügyekben való bíráskodás módjáról, addig a kánoni jog részletesen szól a tizedek elhelyezéséről, haszonvételi jogáról és átírásáról; továbbá az azok feletti rendelkezésről és azoknak mikénti használatáról.

Egyébiránt arra nézve, hogy a szent szék előtt előfordulni szokott visszaélések megszüntetessenek, szükségesnek vélik, hogy ha azok részletesen előszámláltattak volna; miből kitűnnék, hogy a visszaélésekben több része van a világiaknak, mint a papságnak.

Ugyanis sok nemes ember szolgálatba fogadja alattvalóit, a kik aztán szabadságot vesznek magoknak arra, hogy a magok földjeitől is megtagadják a tizedet; s ebben a földes urak is minden módon támogatják őket, csak hogy szolgálatukban megtarthassák.

Némelyek elfoglalják az ő alattvalóiknak földjét, azt művelik s attól nem fizetik a tizedet; pedig az ország törvénye értelmében az urak és nemesek csak a kúriákhoz és saját házaikhoz tartozó földektől nem kötelesek tizedet fizetni; a közlakosoktól kapott földektől igen, a mint az 1563: 70. törvényezikből világos.

Némelyek bizonyos összeg pénzt vesznek kölesön a gazdagabb lakosoktól, adván nekik szabadságot arra, hogy míg azt vissza nem fizetik, mentek legyenek a tized fizetésétől.

Mások szabadokat csinálnak jobbágyaikból pénzért, mely vásárolt szabadság szintén nagy megrövidítésére szolgál az egyháznak; mert az ilyenek aztán nem akarják fizetni a tizedet. Szabadokká nem pénzért, hanem érdekért ingyen kelene tenni a jobbágyokat.

Mások a 40, 50 vagy még több év óta kiirtott földet használnak a nélkül, hogy ettől tizedet fizetnének az egyháznak.

Mások az elpusztított vidék földjét más urak alattvalóinak adják hetedéből, nyolczadából vagy kilencedéből művelni, a miből szintén elmarad az egyházi tized. A kérdőre vontak azzal védik magokat, hogy a nemeseknek szabad joguk van birtokaikat vagy saját erővel művelni, vagy másoknak átengedni; pedig nagy különbség van a nemesi és coloniális fundus között.

Mások főpapokká teszik magokat és a magok alattvalóitól szedetik a báránybeli tizedet azon ürügy alatt, hogy az nem tized, hanem a legeltetésért való díj....

Ezekhez járúl a molnároknak nagy száma, kik malmaikat szabadoknak, illetőleg nemesi malmoknak állítják, s az ezekhez tartozó földektől fizetendő tizedet megtagadják, miben őket földes uraik is támogatják.

Nem különbek ezeknél az armalis nemesek, kik a magok földes uraitól függenek, a tized-fizetéstől mégis felmentve akarnak lenni armalis levelök ürügye alatt.

Mіндеzen és más végtelen sok visszaélés miatt, mely a tized ellen a világiak részéről követtetett el, ezek miatt törültek el a szentszékek, holott épen megfordítva a visszaéléseket kellett volna megszüntetni.¹⁾

Decz. 17-kén vették elő a propositiókat, s mindenekelőtt a végházak és katonák ügyét. A lovas és gyalog katonaság zsoldja megállapított. Két nap alatt letárgyalták a propositiókban levő tárgyakat, s fölterjesztették ő felségének.

A király megtette megjegyzéseit, mind a tárgyakra, mind pedig a felhozott sérelmekre vonatkozólag.

A sérelmekre vonatkozólag kijelentette, hogy ő ragaszkodik az alkotmányhoz; senkit sem akar vallásában megháborítani. Ha valakinek e részben panasza van, azt előterjeszheti neki.

Elfogadta a kincstárnokra vonatkozó javaslatot, s nem ellenzé, hogy annak fizetése megállapíttassék. Minthogy azonban sok olyan jövedelem van, mely voltaképen őt — a királyt — illeti, e részben régi szerződéseknél fogva sem neki, sem kir. házának rövidsége nem lehet. S a mennyiben erről sokaknak tudomásuk nincs, gondja lesz, hogy mindenről kellően értesüljenek. Különben maradjon meg az eddigi határozat.

Arra nézve, hogy Kremberg ne avatkozzék a magyar ügyekbe, hogy a magyar nemesek felvétessenek a tanácsba, hogy a németek helyett magyarok alkalmaztassanak stb. nincs ellenvetése; csak azt hozza fel némi mentegetésül, hogy eddig is csak azért maradtak meg — törvény értelmében — a néme-

¹⁾ Orsz. levéltár. Acta Dietaalia.

tek, hogy a német római birodalom sértve ne érezze magát, mintha semmiféle német nemzetbeli nem akarnának megtérni. Az adóbeszedésnél is csak ez volt az akadály. A német alkaptányok meghagyását a nádor is tanácsolta. A német katonaság elvitelére is gondja lesz.

A véghelyekről a földesurakkal együtt akar gondoskodni; a gömöri javaknál nincs nehézség.

A magyar pénznek Ausztriában való elfogadására nézve semmit sem mulasztott el ő felsége; de mivel Ausztria a német birodalom alá tartozik, akadály nélkül ez nem eszközölhető.

A katonák fogadásáról, és fizetéséről, valamint a vég helyek ellátásáról is már tanácskozott a nádorral és a tanácsosokkal. E fölött határozni fog. A nem fizetés okát alább fogja adni.

Az armálisok ügyében meg fogja tenni mindazt, a mit méltósága kíván.

A városok és Mágocsy ügyében hallgattassék meg a magyar tanács; úgyszintén a felállítandó bíróságok és az oktavaliák ügyében is. A judex curiae hivatala felett még ezen országgyűlés bezárása előtt fog határozni.

A törökhöz menő követek jelentéseit közölni fogja a magyar tanácsosai és a rendekkel is. A bejövendő kérvényeket mindig illető helyökre fogja küldeni.

Az országgyűlés meghosszabbítása a király határozata következtében történt. Azt azonban, hogy az országgyűlés tartama bizonyos időhöz köttessék, sem ő felsége, sem az ország érdeke nem kívánja.

A városok nemeseinek ügye a magyar tanácsosok elé való. Az Ausztriának engedett javakról, valamint a tizenhárom szepesi városról szóló panaszra azt feleli, a mit a kincstárnokra vonatkozólag mondott.

Hogy a nyitrai káptalantól elvett részek visszaadassanak, a felett határozni fog a magyar tanács.

A morva határsértés következtében, ő felsége gondoskodni fog, hogy az ország határa, kiküldött bizottság által felülvizsgáltassék és a felmerült nehézségek minél előbb elháríttassanak.

A csornai prépostnak a fraknoi várkapitány ellen nyújtott panaszra el fog intézteni igazság szerint.

A városok vámügye a magyar tanácshoz és a kamarához utasíttatik.

Az ausztriai protestáns rendek kérelmére vonatkozólag kijelentette, hogy a kötött szövetség ügyét szívesen előmozdítja; a mennyiben pedig az osztrákok nem voltak megelégedve, most ő felsége el van határozva, hogy arra nézve egyszer mindenkorra fog nyilatkozni; de megjegyzi, hogy különben a magyar országgyűlés nem határozhat ausztriai ügyek felett.

Ezek voltak a főbb sérelmek és a reájok adott kir. válasz.

Új nehézségek merültek fel a törvényczikkek szövegezése körül. A király tanácsosainak kifogásaik voltak a rendek szövege ellen; ezeknek viszont amazoké ellen.

A király és tanácsosai mindjárt az első, vagyis a nádorról szóló czikknél ezt a szövegezést kívánták: »istennek segélyül hívása mellett magok részéről megválasztották és megerősítették, kit azután ő felsége is kegyelmesen megválasztott és megerősített.« A másik javítás szerint így: »kit ő felsége is kegyelmesen *kinevezett* (denominavit), egyező akarattal megválasztott és megerősített.«

Harmadik helyen az egri káptalan ügyében így: »míg ő felsége azoknak fentartásáról és helyéről másképen fog gondoskodni, vagy míg teljesen visszaállíttatnak, gondoskodni fog ő felsége az ő tizedeikről, mint az előtt, bérlet neve alatt.« ... Más javítás szerint pedig így: »méltóztassék ő felségének megengedni, hogy bizonyos ideig Nagyszombatban lakásuk legyen, és a míg azok teljesen visszaállíttatnak vagy helyökről és fennállásukról másképen lesz gondoskodva, irántok való kegyességből gondoskodni, hogy addig is legyen magokat miből fentartaniok.«

És ez utóbbi szöveg ment a törvénykönyvbe is.

A külföldi kapitányok eltávolítására nézve nem tudtak megegyezni. A király és tanácsosai attól féltek, hogy a német birodalom segélyét ez által eljátszák, azért arra kérték a rendeket, hogy maradjon a bécsi czikkely.

Az idegen országban levő rendekre nézve kimondatott, hogy a királynak és az országnak hűségi esküt tartoznak

letenni, úgy a mint az régebben is szokásban volt. Javítva ez így fogalmaztatott: »s azok kapitányai ő felségének mostantól fogva jövőre — mint más országban szokás — hűségi esküvel tartoznak lekötelve lenni.«

A hadi szállítmányról, a harminczadosok zaklatásáról és a feltolt korona elhelyezéséről szóló czikkelyek után a vallás ügyében és a kincstárnok hatalmáról szóló czikkelyek adtak ismét eltérő javításokra alkalmat. Egyik szöveg szerint csak az lett volna kimondandó, hogy »ő felsége a vallást a bécsi békekötés s a mult évi megállapodások első czikkelyében körülírt állapotban hagyja.« A másik szöveg szerint: »a vallás ügyében maradjanak érvényben a bécsi határozatok és a mult évi első czikkely. És a bécsi határozatok értelmében állíttassék fel az országos kincstárnoknak és a hozzáadandó tanácsosoknak hatalma, ki jó viszonyban legyen a nádorral és az udvari kamarával, de ne függjön tőle.« Ez utóbbi foglaltatott a törvénybe; — de a vallást illető pont elhagyatott.

A püspökök fölötti határozat más országgyűlésre hasznaltatott.

A mi a harminczadosokat illeti, ő felsége értekezni fog a kincstárnok urral, és erre alkalmas férfiakat állít. A kapitányságot illetőleg javasoltatott, hogy maradjon ő felsége a bécsi béke mellett. Más javítás ezt így fejezi ki: »a felügyelőségek és kapitányságok osztogatásában a bécsi 9. és 10. czikk megtartassék.«

Az erőszakosságokra és foglalásokra vonatkozó javaslat tetszett a királynak, de úgy kívánta kifejezni, hogy a főispánok és alispánok által megkezdett perek megszűnjenek. Még más javítás is előfordúl, mely figyelembe vétetett ugyan, de sokban bővítettett is.

Fontos volt még azon pont is, mely a szomszédokkal való szövetség megerősítésére, és a jezsuiták ellen mult évben hozott törvény eltörlésére vonatkozott. Ez utóbbi elmaradt.

Végre a szövegezési munkálattal teljesen elkészülvén, a 77 czikkelyből álló törvénykönyv 1610. január 23-kán iratott alá a király és a legfőbb országos méltóságok viselői által. Ezzel a gyűlés szétoszlott.

FORGÁCH ÁDÁM ÉS BÁTHORY SÓFIA

ÉKSZEREINEK TÖRTÉNETÉBŐL.

MAJLÁTH BÉLA

L. TAGTÓL.

(Olvastatott a II. osztály 1882. ápril 3. tartott ülésén.)

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓHIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)